

**Božidar Premrl
s sodelovanjem Hiacinta Iusse**

Pikapierni, zidarji in njihova dela ...

Kamnarstvo in kultura kamna v Nadiških dolinah

»Petjažan so celo Evropo vepikal.«

(Hiacint Iussa)

Uvodna beseda

V sklopu svojih dolgoletnih raziskav o kamnarstvu in kulturi kamna na Primorskem na obeh straneh slovensko-italijanske meje, sem nekajkrat obiskal tudi Beneško Slovenijo. V letih 1991, 1993 in 1995 sem prekrižaril to čarobno deželico od Čedadu do Matajurja, občudoval in fotografiral njeno kulturno krajino z izjemno arhitekturo ter polnil terenske zvezke s podatki o tamkajšnjih ljudeh, ki so jo s svojimi rokami ustvarjali skozi stoletja. To so mi v veliki meri omogočili Hiacint Iussa in njegovi starši iz Petjaga, za kar se jim ob tej priložnosti ponovno od srca zahvaljujem.

Hvaležen sem tudi Inštitutu za slovensko kulturo v Špetru, ki me je pred kratkim povabil, da bi svoja takratna spoznanja in ugotovitve iz Nadiških dolin posredoval tamkajšnjim ljudem. V nadaljevanju z veseljem v besedi in sliki predstavljam, kar sem videl in zvedel med beneškimi Slovenci ter prebral v časnikih in knjigah o Beneški Sloveniji, pri čemer sem se pogosto opiram na to, kar je imenitno v narečju opisal Luciano Chiabudini - Lucian Čebudinu alias Ponediščak. Zaželeno bi bilo, da bi to spodbudilo še koga, zlasti pa domače ljudi, za temeljitejše in bolj poglobljene raziskave te deželice in te tematike.

Božidar Premrl
se predstavi ...

Kamnarstvo in kultura kamna

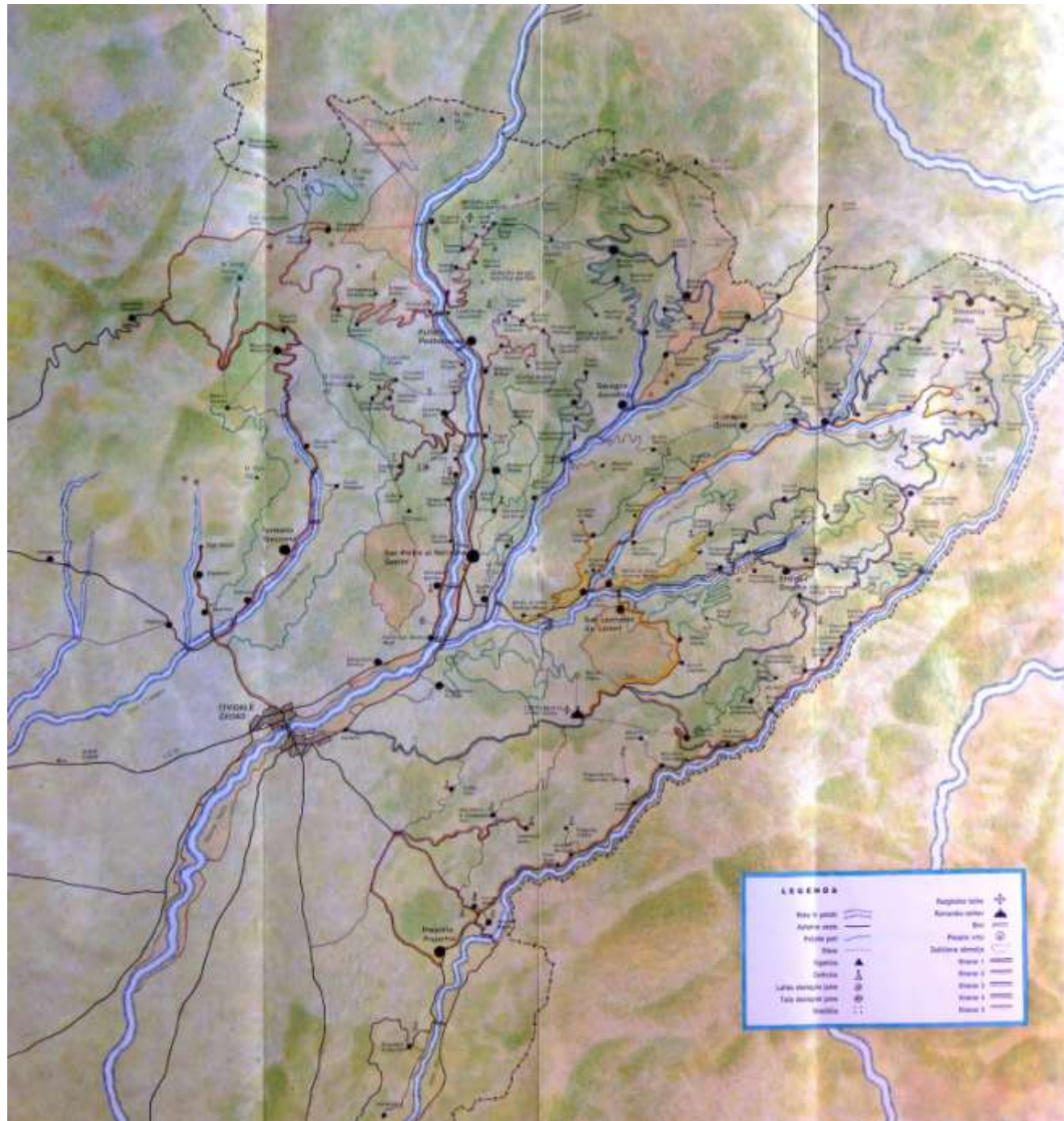
Najprej nekaj uvodnih pojasnil. V ožjem pomenu besede obsega **kamnarstvo** dejavnosti in poklice, ki se ukvarjajo s pridobivanjem, obdelavo in vgradnjo kamna: kamnolomce – *gjavarje*, kamnoseke ali klesarje – *pikapierne*, minerje, ki so razstreljevali kamnino v kamnolomih, in zidarje, ki so zidali s kamnom.

Zraven sodijo še težaki – *manovali*, kovači, ki so kovali in popravljali kamnarsko orodje in naprave v kamnolomih in kamnoseških delavnicah, ter vozniki, ki so prevažali kamen in kamnoseške izdelke.

S **kulturo kamna** v najširšem smislu razumem znanje o kamnu in dejavnostih, povezanih z njim, ter raznovrstne izdelke iz kamna, od najbolj preprostih in vsakdanjih do tistih, ki sodijo že v ljudsko umetnost, njihovo rabo in pomene. Sem sodijo, na primer, ljudsko in strokovno izrazoslovje o zemlji in kamnu, o načinih pridobivanja in obdelave kamna, napisi, znaki in simboli, vklesani v kamen, ter razne pripovedi, od zgodovinskih do bajeslovnih in pravljličnih izročil, s katerimi se ukvarjajo posebne vede, kot so geologija, dialektologija, etimologija, epigrafika, etnologija, folkloristika ...

Kot posebne vidike rabe kamna je treba omeniti še **apneničarstvo** za pridobivanje apna in **brusarstvo**, ki so ga imeli v zakupu Rezijani, ter skladanje suhih zidov in škarp pri **izboljševanju sveta** za kmetovanje.

*Turistična karta
Nadiških dolin.*
Založila Zadruga Lipa,
Špeter.

Za vas, ki prideta med nas

*Oj ti človek,
ki greš mimo
Rečanske doline,
ustav se no malo
an pogled
tele sviet.*

Aldo Clodig, *Trinkov koledar 2000*, Čedad 1999, str. 207.

Topolovo

*Trnovo krono imaš na glavi,
kraljica vasic Rečanske doline,
Bodeče je življenje tvojih ljudi,
pa vedno srce za te hrepeni.*

*Ko bi kamni imeli besedo,
vsak bi precej povedal
o živem trpljenju tvojih ljudi,
katerih že davno več ni.*

Renzo Gariup, Spomini, v: *Topolove*, uredil Renzo Rucli,
Špeter 1994, str. 155.

Pogled na Topolovo, značilno beneško vas v bregu

Veduta Nadiške doline.

Atlante toponomastico e ricerca storica, Špeter 1991, str. 12.

Kamen in kamnolomi v Nadiških dolinah

V Nadiških dolinah so bili nekdanj številni kamnolomi; v njih so povečini lomili lapor ali *opoko* za cement, ki so ga vozili v cementarne v Čedad, in siv peščenjak, po domače *pietro piasentino* ali *zelenec*, ki so ga uporabljali za kamnoseška dela. Kako je potekalo delo v *gjavah opoke*, je slikovito opisal Luciano Chiabudini - Ponediščak iz Ščigel pri Podbonescu, ki je imel priložnost to opazovati kot otrok, ko je svojemu tatu Petru, ki je delal v *Tarčejski gjavi opoke*, nosil kosilo in stekleničico vina:

Kuo so ga veleknit' buoz naši očeti, kuo so bli oni ga zaželiel', kuo so bli žejni an zmaltrani, cieu dan okuole kamja: zjutra so ga zmarval' an basal' na vagone »Dekauville«, popudan pa tukli z batàn na želiezo, za vartat jame tu celò.

Tenčas nie bluo »motopika«, adàn je daržù an obraču »punto« pa te drug jo je tuku; usakintarkaj so večedli uon prah z adnin duzin želiezan, obarnjenim na žličico du koncu, dokier nieso zvartal, kar je bluo mierce. Potadà le drugo an drugo jamco, pod neusmiljenin soncan. /.../

Kar so ble zvartane jame, so luožli not dinamit, mičo an zapičal z niešno ilovco. Okuole štierih popudan, bližnje vasi so čule trombo zatulit an potle po usi dolini se je odmevu žlàh ku garmienje. Judje so bli takuo parvajeni telemu strejanju, de tu guod, kar je bila zaparta gjava, je niek parmankalo. /.../

Kamen in kamnolomi v Nadiških dolinah

/Gjave opoke/ so ble zlo important za našo ekonomijo, skuoze plačo dielaucan an perčental, ki je šla na kamun. Donas, zaraščene rane pod Madleseni, so ostale spomin za kuriožità tega, ki gre čez dolino: dol par Lipe je zrastu na nji albergo, tan u Tarčete an du Nokul so cimentove tramogje an nad Bijač, gor pred Landarsko Jamo, so pa dvie kalone od teleferike ki je uozila kamje od Kolieš do za kraj. Še du Barnase je živa rana.

*Kar so pustil' dielo, te oženjeni »gjavariji« so šli hitro damu, kopat al kopo zamietat. Puobi so se pa ustabli tu kajšni oštariji dol na Kras al tan u Tarčete. Al pa tu »magazene«.**

* Dom, 1988, rubrika Piha Ponediščak:
Sladko vince.

Giava pri Tarčetu

Atlante toponomastico e ricerca storica, Špeter 1991, str. 62.

Slovarček narečnih in kamnarskih izrazov

- *čelò* – živa stena
- *gjáva* – kamnolom
- *gjávar* – kamnolomec
- *kalóna* – steber, slop
- *magazén* – osmica, začasni vinotoč, v katerem se prodaja domače vino
- *míča* – vžigalna vrvica
- *miérca* – merilo
- *motopík* – pnevmatsko kladivo
- *opóka* – lapor
- *strejánje* – miniranje
- *teleférika* – žičnica
- *tramógja* – lijak; nasipalnik
- *veléknit* – popiti
- *zamiétat kópo* – zanetiti kopo za oglje
- *zapičát* – zapreti, pokriti

Kamnolomi laporja – *opoke*

Pri Dolenjem Barnasu je na Monte Gurjonu, ki mu rečejo tudi Mont, dolga leta obratoval velik kamnolom *opoke* za cementarno Italcementi v Čedadu. V njem so našli tudi številne rastlinske in živalske okamnine iz geološke periode zgornja kreda.

Nad Nokulo je bil na začetku prve svetovne vojne kamnolom *opoke*, ki je bil povezan s cementarno Italcementi v Čedadu z vlakom – *treninom*.

S temi vagončki (*carelli*) so tja vozili tudi *opoko* iz kamnolomov pod Landarjem (Antro) ter med Krasom in Tarčetom.

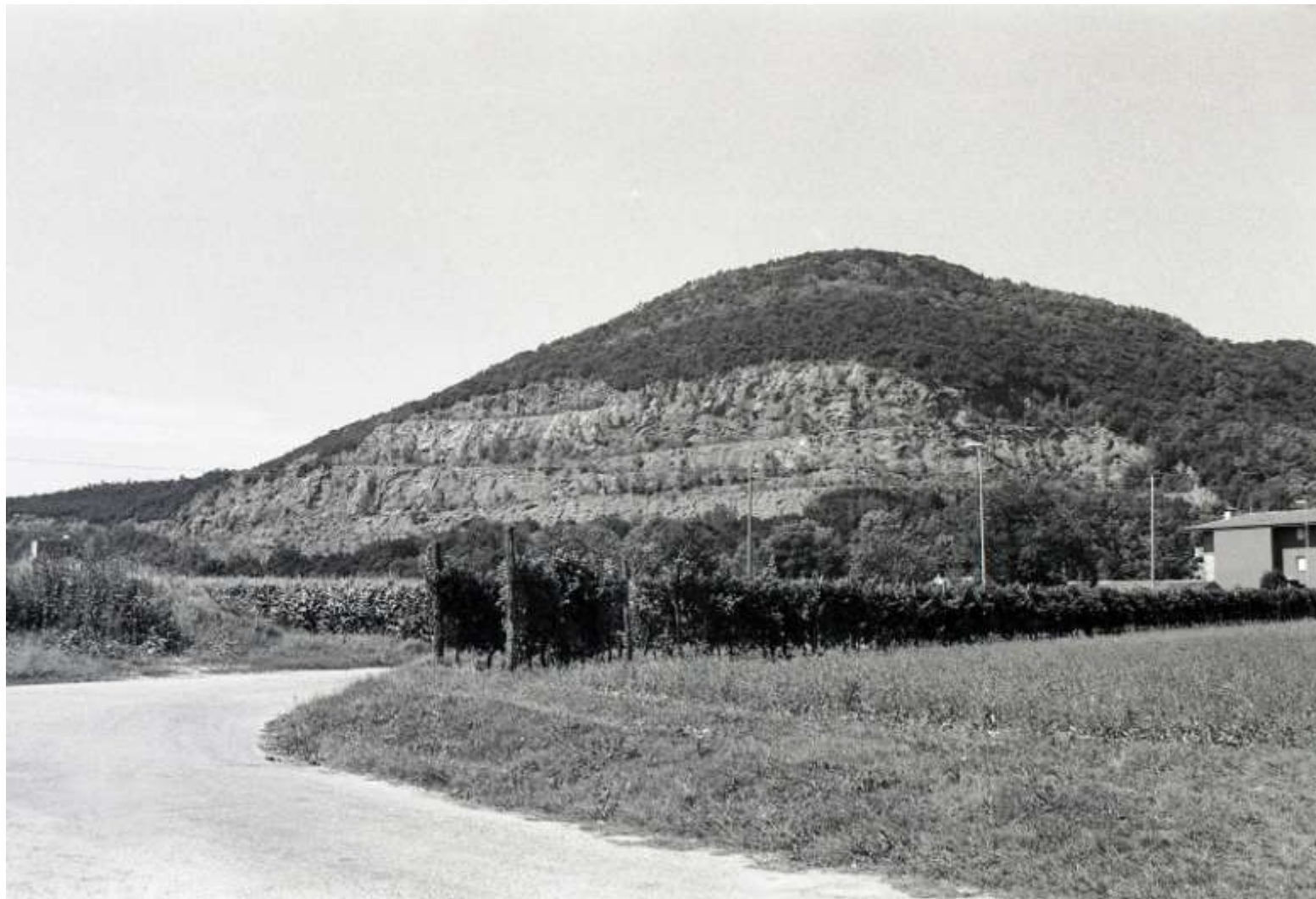
Kamnolomi *opoke* so bili tudi v okolici Petjaga, pri Luli med Ažlo in Koreda in v Kanalutu (Skrile). Iz Kanaluta je šla *opoka* v fabriko v Čedad po *teleferiki*, *opoko* iz Petjaga pa je po pripovedovanju Angele Tomazetig iz Saržente vozil s konji njen *nono* Toni Tomazetič, deto Trogar. To je bilo v letih pred prvo svetovno vojno.

O kamnolomu *opoke* pri Lipi piše Ponediščak:

Tudi tuk je sada albergo zazidan, je bluo adno veliko podstriešje, dvie šaroke želiezne kola, okole katere se je odvijala debela nit z obješanimi vagoni, ki so vesul' njih brieme opoke du tramogio. Giava je bila ne deleč, tan za Mečano, gor pod Oslan, donas lepuo zaraščena. Opoko so uozil' z treninam du Italcementi u Čedad.

Dom, 1989, rubrika Piha Ponediščak: Lipa

Kamnolom *opoke* pri Barnasu

Kamnolom *opoke* pri Petjagu

Foto M. Voncini. *Atlante toponomastico e ricerca storica*, Špeter 1991, str. 62.

Kamnolom *opoke* pri Petjagu

Java *opoke* pri Petjagu, ki jo je izkoriščalo podjetje Italcementi. Lokaciji rečejo »gu jav (džaf)«. Foto Hiacint Iussa, Petjag.

Kamnolom *opoke* podjetja Italcementi pri Tarčetu

Na *treninu* v kamnolomu stoji Umberto Onesti, vodja kamnoloma (s klobukom). Zasebni arhiv Hiacinta Iusse, Petjag.

Kamnolomi laporja – *opoke*

Iztovarjanje *opoke* iz vagončka.

Tramogja pri Tarčetu. Zasebni arhiv
Hiacinta Iusse, Petjag.

Miniranje v kamnolomu

V kamnolomih *opoke* so pridobivali surovino za cement z vrtnjem in razstreljevanjem kamnine. O tem je nekaj povedal upokojeni *pikapier* **Tarcisio Zufferli iz Ažle**, rojen 24. oktobra 1920:

Ko so rili kamen za cement, se je ta velike kamne »vse streljalo s pulverjem«. Se je rovnalu jamu na vodó s štampi, debelimi za palec in raznih dolžin. Štamp za delat jamo je bil spodaj narejen na farfalu. En je džiraval, en tolkel gor z macu ali je delal vse en. Ko so naredili jamo, so z večjim štampom na vsaki strani naredili še zarezo za smer streljanja.

Jožef Gožnjak, po domače Bepo Tončin iz Matajurja, rojen leta 1901, kmet, kovač in miner (»stu meštirju in eno mizerjo«), je pripovedoval, kako so to delali Avstrijci med prvo svetovno vojno »gor po Kruøh«. Vrtalo se je na mokro, z *baramino*, dolgo 2,3 do 5 metrov. S težko *baramino* so delali trije, štirje do pet ljudi, ki so jo dvigali in spuščali v luknjo. To je delal tudi on 1927. leta pod Dolom, ko so širili in popravljali cesto med Sovodnjo in Čeplesiščem. V *mino* so vlili vodo, okoli nje pa so spletli travo, da ni *štrófala* voda ven. Od dveh metrov globine dalje je šlo delo bolj lahno – z *baramino* so v eni uri zvrtili luknjo za en meter globoko.

Drugače pa so kot minerji vrtali v kamen na suho. To sta delala v dveh z ročnim svedrom – *štampom*, ki je imel jekleno glavo in jekleno rezilo. Pri tolčenju in sukanju svedra sta se vsake toliko menjala. Prah, ki je nastajal v luknji, sta iz nje jemala s *špaceto*.

Slovarček minerskih izrazov

- *baramína* – dolg in zelo težek minerski sveder
- *džirávat* – vrteti, sukati
- *štamp na farfálu* – minerski sveder »na zvezdo« ali »na križ«
- *jáma* – vrtina, luknja
- *máca* – težek dvoročni bat
- *mína* – vrtina, luknja
- *púlver* – smodnik
- *rit kámen* – lomiti, kopati kamen
- *rovnát jámu na vodó* – vrtati na mokro
- *strelját* – razstreljevati, minirati
- *špacéta* – minerska žlička za zajemanje praha v vrtini z dolgim ročajem
- *štamp* – sveder

Vozniki – čaradorji

Tudi o voznikih je vedel največ povedati oziroma napisati Luciano Chiabudini:

U začetku telega stuolietja do lieta 1922, kàr je začeu uozit posebni trenin, po usi nediški dolini je bluo narastlo puno »čaradorju«, ki so uozili dol na Italcementi du Čedad, opoko, ki so rili u tarčejnski gjavi. Za tisto so odparli drugo gor par Kolješih an du Nokulah. Z družin krajan Nediže, med Lipo an Petiagan je bila pa gjava od »Cementi del Friuli«. Uozje za opoko udaržat so bli nareti z kostanjovimi debelim daskam an nizkin roban. Trenin za opoko uozit je veliko ubuožu naše vasi, ki so ostale na žlah prez adnega obiunega zaslužka. Dost jih je bluo telih uozniku. S pomočjo Elija Flipuža, čez sedandesetletnika iz Špehuonj an Vigja Pullerja, osandesetletnika iz Bijač, san zbrau nomalo imen samuo od zgornje Nediške doline. Puno seviede jih je šluo že uon s pameti. Teli so zmisjeni: Štupca: Rosèt, Ofjanac; Log an Linder: Fùosac, Rakačin, Bac; Špehuonja: Flipuž, Joršet, Toninež, Bazina, Šuoštar; Tuonc; Podvaršč: Kérac, Lukež, Muhor; Podbuniesac: Kabalauk, Korenjak, Brišča an Malin: Pajak, Fùlac, Kùotar; Ščigla: Cîukič, Clignon; Laze: Rakačin, Kabalaučič; Tarčet: Ginóla, Jalič, Klenkič, Šturam, Černojac; Bijača: Uarban (6 konju). Manjkajo imena od Petjaga, Bjarča, Šaržente, Špietra, Nokul, Barnasa, Azle an od Rečanskih dolin, ki jih je narmanj še tarkaj.

Veliko skarb so imieli uozniki do svojih konju. Bla sa ku adna sama stvar an sam glas gaspodarja je natiegu al špalju žvino, prez šuiganja škorje. Narlieuš moment je biu, kà po dugi poti hoje, konjac je zadiju ohlip domačega hlieva an uoznik sparjetnost suojega duoma.

Luciano Chiabudini, Uozniki, *Emigrant*, 1992, leto X, št. 6, str. 26–27.

Lino Koredič iz Korede je še dodal: Kamenje so vozili s konji in mulami do *vojské*. »Voz je bil s hlodovimi koli: dve koli sprjed, zad pa žlika iz dveh kostanjev, povezanih spred in zad.«

- *čaradór*, *čeradór* – voznik *na žlah* – na mah
- *hlodóv* – lesen *zadíjat (zadíhat)* – zavohati
- *ohlíp* – vonj, duh *žlíka* – sani, vlake

Kamnolomi zelenca ali *pietre piacentine* v Nadiških dolinah

»Kaman so pikal ven, del nutr železne kline na več krajeh – an se je ubil kaman.«

Iz pripovedovanja domačinov, iz knjig in raznih arhivskih virov je bilo mogoče zvedeti za številne večje in manjše kamnolome *zelenca* ali *pietre piacentine* (tudi *pietra piacentina*), kvalitetnega peščenjaka, iz katerega so domači kamnoseki klesali stavbne člene, od vogelnikov, plošč za tlake in stopnic do portalov, ter izdelke za notranjo opremo hiš in domačij za krajevno rabo in za tuje kraje. Za kamnolom sem slišal ali bral naslednje domače izraze: *giava* (izg. *džava*) *diava*, *java*, *kava*.

Med temi kamnolomi je najbolj znan **kamnolom zelenca dol za krajem pri Lipi**, iz katerega je bil zgrajen tudi bližnji most čez Nedižo. O njem in tamkajšnjih kamnosekih piše Ponediščak:

Lipčanj so bli od nimar ešperti tu kamnje; lahko je bila že par starin adna velika gjava skale, sa se vide šelè urito u brieg na začetku klanca. /.../

Zatuo Tonica, star marsinski pikapier, preseljen u Laze, je šu rad usako nedejo doh Lipe, tuk su buleral' an je ušafu zastopne judi tu njega mištier. /.../

Grede ki so čakal' fraj žug, Tonica je pravu, kuo se pozna žilo kamja, tekere se lahko arskoje, kuo se kantone vepika. Pravu je de »grintovac« te store obnoriet, takuo je on tard, de »zelénac« je zlo buj pametan pa narbuojš je »sudanàc«, ki se lašči not, ku de bi meu pieščeno glažovno an se rad arskoje, ku de bi bila opoka, pa je tard an močan, prav za kantone. Potle je pravu, de du Barnase so niešne skale, ki arsklane parkažejo kamanove trave, puže, ribe.

Dom, 1989, rubrika Piha Ponediščak: Lipa.

Kamnolom pri Lipi

Kamnolom pri Lipi po drugi svetovni vojni,
ko je bil pod ameriško vojaško upravo.
Zasebni arhiv Hiacinta Iusse, Petjag.

Kamnolom pri Lipi

Kamnolomi zelenca ali *pietre piasentine* ...

Pri Tarpeču, Klenji in na Hlasti so bile *džave*, ki so dajale delo krajevnim kamnosekom. Na Hlasti so v devetdesetih letih prejšnjega stoletja še *rili kamən* in ga vozili v *laboratorio* nad Tavorjano za *dito* Jakončič, je povedal Lino Koredič iz Korede.

V okolici Tarčeta je bil kamnolom, v katerem so Američani po drugi svetovni vojni pridobivali kamen z miniranjem z dinamitom in ga mleli za posipanje makadamskih cest. Okrog leta 1956 so *pikapierni* iz Tavorjane v njem delali *kordonate* in podobno. Kamnosek Martin Onesti je imel v bližini Tarčeta dva manjša kamnoloma *pietre piasentine*.

Pri **Petjagu** so bili kamnolomi: Šínikova java »gor na Varhace«, za cerkvijo; Bata java, ki je bila Armanova (Romanova), in Gašperíčeva java. O njih pričajo tudi velike *tase škajonov*, ki so nastale pri pridobivanju in obdelovanju kamna. Še ena java je bila »tam v Barcah«, med Petjagom in Saržento; med Petjagom in Lipo pa je bila *java opoke*.

Petjažani pravijo: »Tukaj je spečal *pietra piazentina*. Frešak kaman je lepu delat, ko pride iz jave: ku de b' ti ga sjekou hlod sə skjəro.« In: »Se je odklalo ko bukva.« Rečeno je bilo tudi, da so iz tega kamna delali *duomo* v Čedadu.

Tase škajonov pri Petjagu in Hiacint Iussa

Kamnolomi zelenca ali *pietre piasentine* ...

Upokojeni *pikapier* Tarcisio Zufferli iz Ažle, rojen 24. oktobra 1920, je navedel še nekaj podrobnosti o kamnolomih. Pojasnil je, da je *čelù fasada džave*. Te *džave* imajo *korše*, sklade lepih blokov, vmes pa se najde tudi *obalast kamen in kamen na triangolo*. Ta kamen, ki se kliče *pjažentin*, so *rili ven s čelà* na roke oziroma *na štange in na binto*, potem so ga vlekli ven s *polankom*. »Za razklat večji kamen« so rabili samo *punčete*, *kajl* ne. *Ubujt* so ga morali *po veni*.

Kamen so lomili in obdelovali v Škrutovem blizu Ažle. Izročilo pravi, da so od tam vozili *kantone* za nekdanji hotel v Robiču.

- *bínta* – vitel
- *bjəli kámən* – apnenec
- *cíngat* – majati, gugati
- *díta* – podjetje
- *duómo* – stolnica, stolna cerkev
- *grínta, gríntovac* – konglomerat ali breča
- *jáva* – kamnolom
- *kájla* – zagozda
- *kantón* – vogelnik
- *kordonáta* – robnik
- *korš* – sklad (kamna)
- *laboratório* – delavnica
- *obálast* – okrogel
- *ossário* – kostnica
- *pjažentín* – siv peščenjak; *pietra piasentina*
- *polánk* – dvigalo
- *punčét* – majhen top železen klin
- *sudanác* – siga
- *škajón* – odbitek, odpadni kamen
- *štánga* – železni lomilni drog
- *šuəja* – oplata, ploščat vložek
- *tása* – kup, groblja
- *triángolo* – trikotnik
- *véna* – žila, sklad kamna; meja med skladi ali plastmi v kamnini
- *zgrezát* – grobo obdelati

Kovači

V večjih kamnolomih, kjer je delalo dosti kamnolomcev in kamnosekov, so bili kovači nepogrešljivi, saj je bilo treba vsak dan sproti popravljati in kaliti njihovo orodje, predvsem *ponte* ali špice, ki so postale tope ali so se jim odlomile konice. Tak kovač je bil Zanet:

Zanét je adan kovač, ki diela du gjavi, dol špika punte za vartat čelo, za mine strejat. Te povjen jest, de je pravi muojstar.

Dom, 1991, rubrika Piha Ponediščak: Nákune.

Du gjavi, tuk so vartal' opòko za ciment, so imiel' na suojo roko adniga kovača, ki je muoru le špikat punte an jih temprat.

Adan telih kovaču je biu Zanet Obala z Marsina, ki je biu zlo metikoložast an cenien od kàponu zatuo ki če posoda nie bla takuo ki je on teu, jo nie dau na dielo.

Luciano Chiabudini, Kovači, *Emigrant*, 1994, leto XII, št. 5, str. 16–17.

- *kápo* – delovodja
- *metikolóžast* – natančen
- *posóda* – orodje
- *špikát* – ostriti
- *temprát* – kaliti (jeklo)
- *Zanét* – Janez

Poznavanje kamna in prsti

»Vsaka vas ima svoj glas. Vsak nekaj ve, vsi pa vse.«

Vrste kamna

béli kámen – apnenec

grínta, gríntovac – konglomerat ali breča; uporabljajo jo za *kordlne* okrog rožnih gredic

krasnjáček – trd črn kamen, mešan z belim; »puonta je v njem kar zgorjela«, kadar so vrtali vanj

kresnják – poseben kamen v velikih kosih na Matajurju, primeren za zidanje; na njem so tudi na roke brusili *ponte*

opóka – lapor (it. *marna*); *ta trda opoka* je za cement

osláč – kamen, ki se kroji; pridobivali so ga v Hlobočaku pri Stregni, uporabljali pa so ga za krajevne ceste

piétra pjasentína (*piétra pjazentína*), *piétra piacentína*, *piétra vidžentína* – siv peščenjak; »zelen kamen«,

»črnikast kamen«; glej *zelénac*

súdan, sudánac – ta kamen, ki so ga izoravali po njivah, se najde v kosih kot *madoni*, *kolor marone*; kovači so ga uporabljali za varjenje; »so ga stukli, da so ga vrgli na gorko železo za uštult kose železa«

zelénac, zelénc – siv peščenjak; »zelen oziroma temno siv kamen 'lipa' iz vasi Lipa«

Kamen po obliki, velikosti ...

- *čelò* – (strma) skalna stena, skalovje
- *čêlo* – velik blok kamna
- *káman, kámən* – kamen
- *káman stanovní* – živa skala
- *káman zdrev* – zdrav kamen
- *kras* – kraški svet, kraško zemljišče
- *láštra* – kamnita plošča
- *skála* – kamnita plošča; skala, velik kamen
- *skarlá* – skрила, kamnita plošča; »skarla je plakasta«

Vrste prsti

- *glérja* – kamnita zemlja; prod
- *ibarca* – ilovica (v Briščih)
- *ilofca* – ilovica, rdeča, težka zemlja, ki je za *madone*, *planete runát*
- *pješčénca* – peščena prst
- *grépa zemjé* – gruda, kos sprijete prsti

Gotski mojstri

Zgodovina kamnoseštva v Benečiji se začne s kamnoseškimi in zidarskimi mojstri, ki so v 15. in 16. stoletju, obdobju pozne gotike, zidali cerkve v teh krajih. Zanje vemo, ker so svoja imena in imena svojih pomočnikov ovekovečili v gradbenih napisih v nemškem ali latinskem jeziku, vklesanih v kamen. Nekateri so v njih navedli tudi, od kod so bili. Nekaj jih je prišlo s slovenske strani, iz Škofje Loke (Loke) in Tolmina, za druge pa ne vemo, od kod.

Mojster Andrej iz Loke se je v letu 1477 podpisal kar na treh cerkvah: v Briščah, Porčinju in na cerkvi sv. Ivana v Čelè nad Landarjem. V napisu na cerkvi v Porčinju je navedel tudi svojega pomočnika Jakoba.

Cerkev sv. Florijana v Briščah:

Maister Andre von Lack, marmbre(her).
1477.

Prevod:

Mojster Andrej iz Loke, kamnar. 1477.

Gotski mojstri ...

Cerkev sv. Janeza Krstnika in sv. Lucije v Porčinju:

Maister Andre von Lack und Iacob sein
gesell; Symon Mrak dy zeyt kirchn(e)r. Z(ur)
z(eit) 1477.

Prevod:

*Mojster Andrej iz Loke in njegov pomočnik
Jakob; Simon Mrak, takratni ključar. Za časa
1477.*

Cerkev sv. Ivana v Čelè:

Maister Andre von Lack, Iacob. 1477.

Prevod:

Mojster Andrej iz Loke (in) Jakob. 1477.

Cerkev sv. Ivana v Čelè

V »preddverje« cerkve sv. Ivana v Čelè vodi 115 kamnitih stopnic.

Cerkev sv. Ivana v Čelè

Pogled na Sv. Ivan v Čelè od zunaj ...

... in v obokani prezbitერიj.

Gotski mojstri ...

Leta 1493 je na cerkvi sv. Kvirina pri Špetru vklesal svoje mojster Martin Petrič. Tako povečini berejo njegov okrajšani priimek »Petr«, lahko pa bi se glasil tudi Petri ali Petris, zmerom v pomenu Petrov sin.

Cerkev sv. Kvirina pri Špetru:

Anno domi(ni) 1493. M(a)g(iste)r
Marti(nus) Petr(ich)

Prevod:

*Leta Gospodovega 1493. Mojster
Martin Petrič.*

Gotski mojstri ...

Konec 15. stoletja, točneje 12. aprila 1498, se je na cerkvi sv. Silvestra pri Dolénji Mersi podpisal mojster Luka. Od kod je bil, se ne ve. Po obliki sklepnikov, ki jih je sklesal za rebrasti obok prezbiterija te cerkve, mu pripisujejo tudi sklepnike oboka nekdanje gotske cerkve v Vipolžah v Brdih.

Cerkev sv. Silvestra pri Dolenji Mersi:

1498, 12 aprilis, magister Lucas.

Prevod:

1498, 12. aprila, mojster Luka.

Gotski mojstri ...

Naslednja dva znana mojstra sta iz prve polovice 16. stoletja. Na cerkvi sv. Jerneja v **Čubcih** najdemo podpis mojstra Gašperja iz Tolmina iz leta 1521, pod katerim je vklesan tudi njegov kamnoseški znak.

Na cerkvici sv. Lucije v **Kravarju**, kjer je na rebrastem oboku prezbiterija naslikana letnica 1536, pa je bil na severnem sklepniku oboka, ki ima obliko ščitka, pred časom še razviden monogram, ki bi lahko bil krajšava za Jezusovo ime, umetnostni zgodovinar Alessandro Quinzi pa ga razlaga kot podpis stavbarskega mojstra: M(agister) H. S.

Cerkev sv. Jerneja v Čubcih:

1521. M(a)g(iste)r Cas(per) d(e) Tul(mino).

Prevod:

1521. Mojster Gašper iz Tolmina.

Gotski mojstri ...

Iz tega časa je treba omeniti še kamnoseka **Giovannija Antonia Pilacorteja**, ki mu pripisujejo tabernakelj v župnijski cerkvi sv. Petra v Špetru, datiran v leto 1500. Ta mojster je najbrž istoveten z Giovannijem Antoniom Pilacortejem, Tomaževim sinom, o katerem se ve, da se je rodil okrog leta 1455 v Caroni pri Luganu v švicarskem kantonu Ticino, se oženil z rojakinjo Perino ter precej časa deloval kot kamnosek v raznih krajih Furlanije.

Pilacortejev tabernakelj v cerkvi v Špetru - detajl.

Gotski mojstri in kamnoseški znaki ...

Za raziskovanje zgodovine gotskih cerkva, katerih ustvarjalci niso znani z imenom in priimkom, so zelo pomembni kamnoseški znaki, ki jih večkrat opazimo na njih. Kamnoseški znak je namreč v tistem času bil osebno, častno znamenje, ki ga je kamnosek prejel, ko je uspešno opravil vajeniško dobo in napredoval v kamnoseškega pomočnika, in potemtakem tudi svojevrsten osebni podpis. Najdemo jih zlasti na vogelnikih, talnih zidcih, portalih in okenskih okvirjih na zunanjščini cerkva, pa tudi na slavolokih prezbiterija, služnikih in obočnih konzolah v njihovi notranjosti.

Gotski mojstri in kamnoseški znaki ...

Po kamnoseških znakih lahko sledimo poti in delom posameznih kamnosekov. Na primer: kamnoseški znak, podoben grški črki π , kakršnega vidimo na zazidanem šilastoločnem portalu cerkve sv. Nikolaja v Sarženti, ki je datiran v leto 1498, najdemo tudi na portalih cerkve sv. Nikolaja v Jagnjedu iz leta 1525 in cerkve sv. Andreja apostola pri Kravarju iz leta 1530.

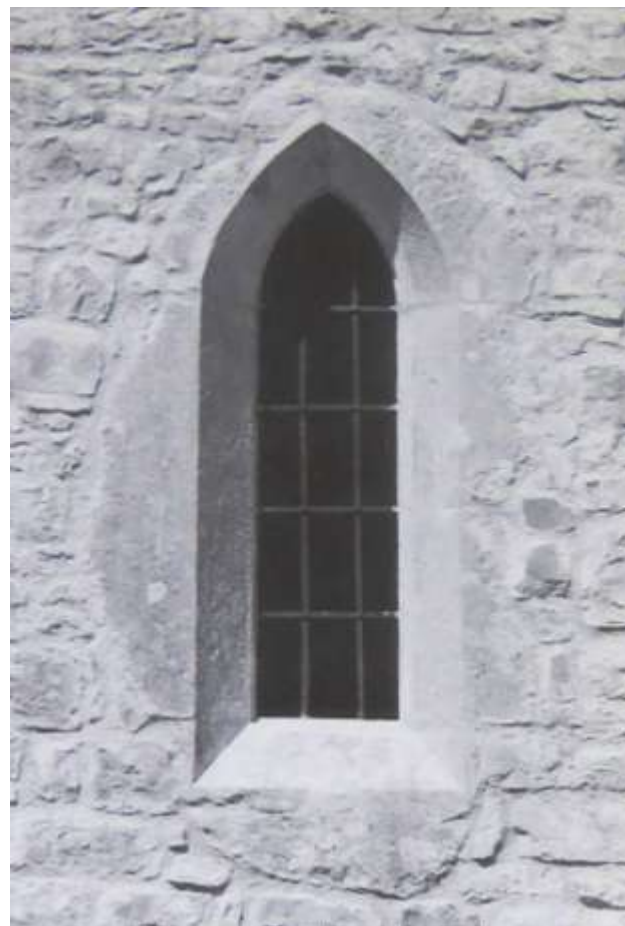

Kamnoseški znak znotraj deljene letnice 1530 na portalu cerkve sv. Andreja apostola pri Kravarju.

Gotski stavbni členi in kamnoseški izdelki

Šilastoločni gotski portal cerkve v Sarženti z vklesanimi kamnoseški znaki.

Šilastoločno gotsko okno cerkve sv. Silvestra v Dolenji Mersi.

Gotski stavbni členi in kamnoseški izdelki

Fino klesani vogelniki gotske cerkve sv. Luke v Lipi: na levi sta vklesana nejasen znak in štirilistna rozeta ...

... na desni komaj opazna letnica 1471 (?).

Gotski stavbni členi in kamnoseški izdelki ...

Šilasti slavolok prezbiterija cerkve sv. Kvirina.

Figuralni kapitel slavoloka cerkve sv. Luke v Lipi, na katerem je upodobljen par levov.

Gotski stavbni členi in kamnoseški izdelki ...

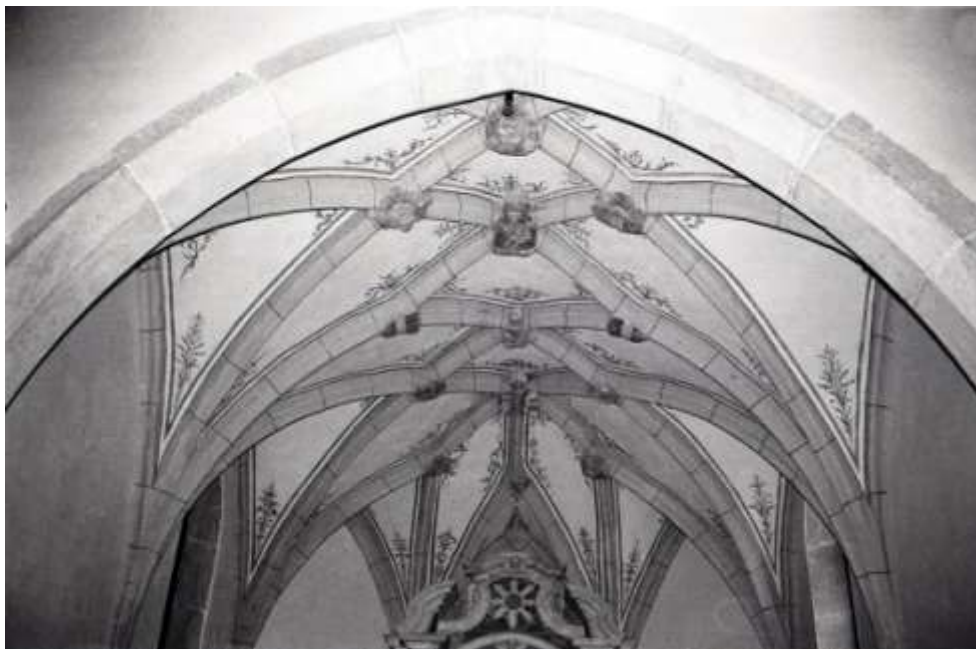

Figuralni kapitel služnika v cerkvi sv. Kvirina, ki podpira obočno rebro.

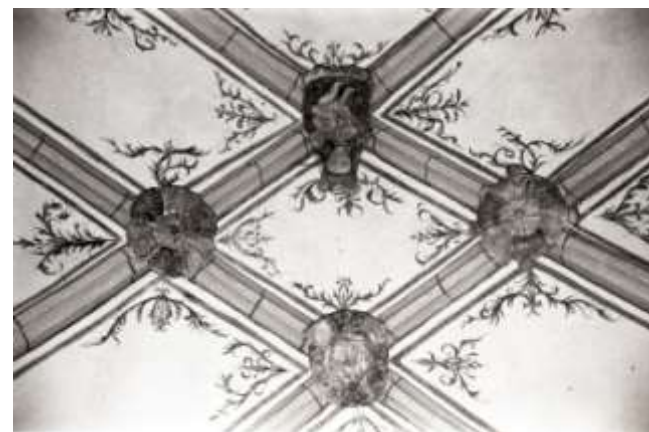

Figuralna konzola obočnega rebra v cerkvi sv. Luke v Lipi.

Gotski stavbni členi in kamnoseški izdelki ...

Rebrasti obok cerkve sv. Kvirina. Rebra so speta z različno oblikovanimi sklepniki.

Glavna sklepika z Jezusovo in Marijino podobo ter dva rozetna sklepnika.

Barška Atuca

Barška Atuca je starodaven zaselek vasi Altovica, ki leži na pobočju pod vrhom Sv. Jerneja in je že dolgo časa opuščen. Čeprav je zob časa stavbe v njej že precej poškodoval, so prav zaradi dolgotrajne zapuščenosti ohranile dosti svoje pričevalnosti iz časa nastanka in so izjemen naselbinski in arhitekturni spomenik s konca srednjega veka.

Med njimi je najpomembnejša hiša, ki ima na levem podboju ločnega portala s kovinsko konico vrezane letnice s številkami renesančnih oblik: 1523, 1527, 1547, 1553 in 1565, na ramenskem delu portala pa še letnico 1567.

Etnolog in umetnostni zgodovinar Gorazd Makarovič po njihovih značilnostih ugotavlja, da so delo istega človeka in da je z njimi najbrž označeval svoje obiske. Nastanek hiše datira vsaj v leto 1523, meni pa, da je verjetno še starejša.

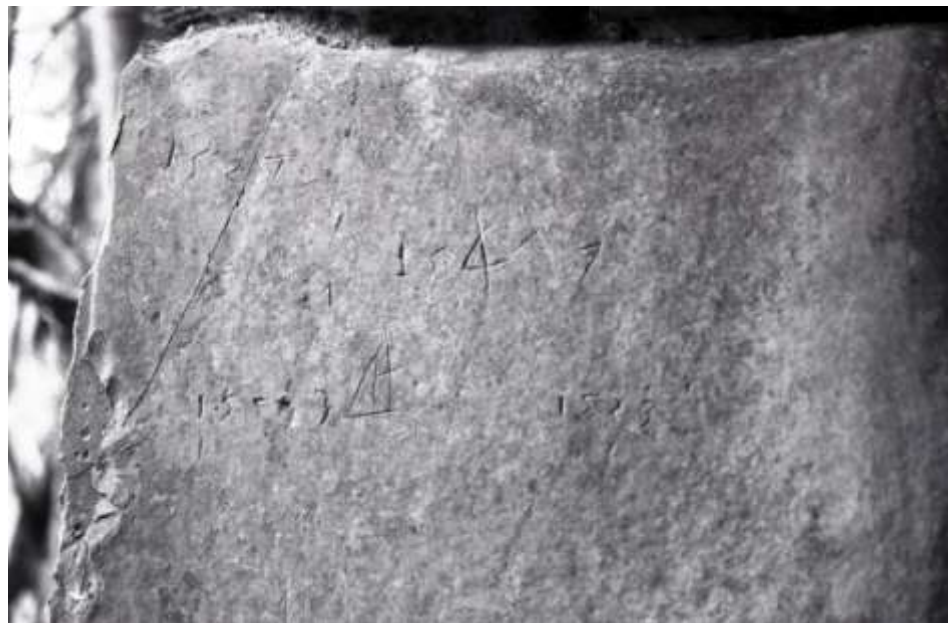
Barška Atuca

Ločni portal z letnicami iz 16. stoletja – pogled z zunanje in notranje strani.

Barška Atuca

Letnice 1523, 1527, 1547, 1553
in 1565 na levem podboju hišnih
vrat.

Barška Atuca

Levo: kamniti tečaj za vrata na *perutnice* pri hiši z letnicami;
desno: kamniti tečaj s še ohranjenimi *vrat* na *perutnice* pri drugi hiši.

Barška Atuca

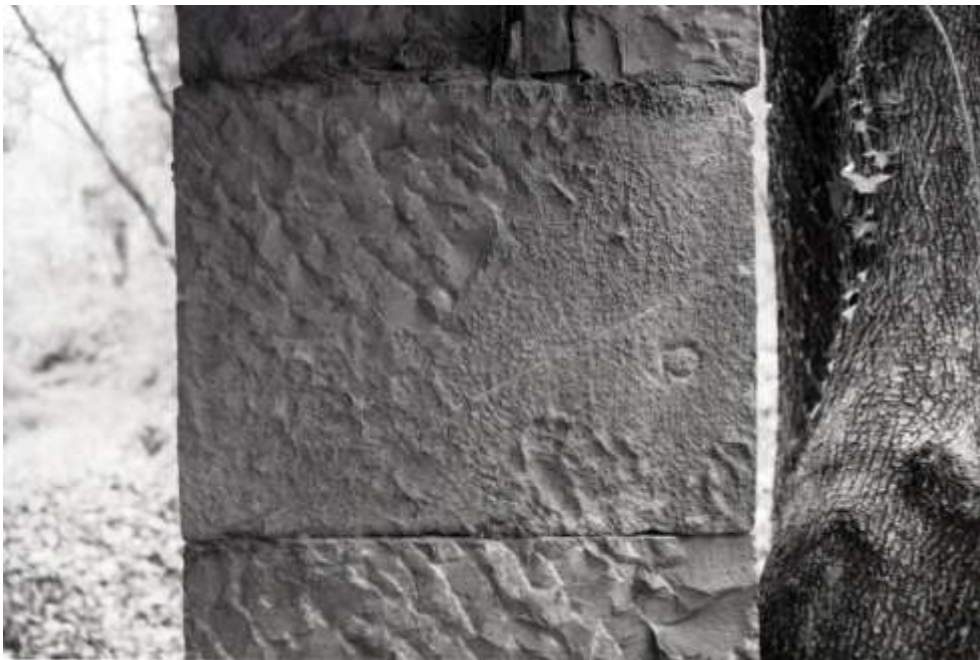
Gospodarsko poslopje z dvema *kalonama* iz klesanega kamna.

Barška Atuca

Kalona gospodarskega poslopja, ki ima na notranji strani vklesan majhen krožni znak.

Barška Atuca

Vklesani krožci na stavbah v Barški Atuci –
morda hišna znamenja?

Kamnoseki – pikapierni

Iz naslednjih stoletij, v katerih se je razvil in uveljavil barok, nimamo pričevanj o kamnosekih in njihovih delih v Benečiji. V pisnih virih je bilo mogoče najti nekaj imen in podatkov šele iz druge polovice 19. stoletja, ustno izročilo pa je še toliko mlajše. Pod naslovom Pikapierni ga je z globokim občutkom in širokim poznavanjem povzel Luciano Chiabudini:

Drogače ku dol po raunin, tuk so muorli peč ilofco, tle par nas za zgradit hramuje, kamja je bluo pred roko, usake oblike an velikuosti. Možje so zatukal' kline miez špranjami, s štango so rili skalone an z batàn so jih arsklali po tin velicin za potriebo. S posebnimi žlikami al tan na obalastin hlodjan so jih spravli, tuk so šli u dielo an ato so jih pa še tuo porunali, s pomočjo muojstarju, ki mi, z laško besiedo, kličemo pikapieri (pichepiere). Teli možje so bli klicani če an san, tuk sada obdielane skale kažejo u venčnost mojstrovino telih nepoznanih artištu.

Pikapierni ...

*Poglejmo samo ta par hiš,
kaj udielanege kamia prave
od pikapiernu. Že pred hišo
videmo karateristične
kalóne, kuadraste al
obalaste, ki se vzdigujejo
vesoke do trami z oparto
lindo an podstriešje. Tele
kalone imajo navadno
šaroko bazo an kapitèl u
koncu; so vepikano
rikamane po čaries al u križ
an dajo eleganco celi hiš.
Tam blizo videmo kamanove
štenga, navadno parva
rampa, ki, če bi bila lesena,
bi scajtan gnjila pod dažan.*

Značilna beneška hiša s kalonami v Mašeri.

Pikapierni ...

Detajl klesane kalone iz Mašere.

Izjemen hišni vogal z okrasno klesanimi vogelniki.

Pikapierni ...

Tudi tele stopnice so lepuo obdielane na dužini an na šarokuosti, so vepikane u mriežo, de uoda stieka an de se ne puzi nad njim. Potadà videmo okna, tudi one z obdielanim kamanam u šuaži, z upičenimi želiezami u križ an kankerj, ki šele daržijo gor škure (oknice).

Stopnišče s profiliranimi stopnicami v Petjagu.

Pikapierni ...

Matajur: portal, vogelniki in kladne stopnice, vse poševno brazdano s špico.

Pikapierni ...

Dvoriščni porton v
Ažli z izjemno ravno
preklado s sklepnim
kamnom.

Pikapierni ...

Hišni portal v Podvaršču; v hišnem vogalu sta drug nad drugim napisna kamna z letnico 1902 in inicialkami.

Mrežasto okrašen hišni portal v Pikonu.

Pikapierni ...

Pikon: izjemen primer ločnega
portala z vodoravno koreniko,
podaljšano v vogelnik hiše.

Pikapierni ...

Pikon: preprosto gotsko okno s posnetimi robovi, ki se začnejo z ajdovim zrnem.

Trčmun: rustikalno okence
gospodarskega poslopja z *rikuadrom*
nad preklado.

Pikapierni ...

Če stopnemo tu naše stare hiše, ušafamo notre ognjišče okoljeno s kamanin obdielanin an tu adnin piču je uzidana šaroka an tanka skala, ki jo kličemo šeglar, na kateri se perè posodo. Tu hiš ušafamo še drugo kamanovo posodo, ki nie parmankala par nobedni družini (učasih je bila tudi lesena), pride reč martau, za oriehe zmarvat, za praseče al krauje zažgane kosti stuč, za linove senje an druge rastline obdielat za medicinske nuce.

Šeglar v Petjagu.

Pikapierni ...

Možnarji imajo danes povečini okrasno, včasih pa tudi kakšno praktično vlogo.

Pikapierni ...

Tan pod lovjo ušafamo drug kaman obdielan, z jamo vepikano na okouno an z dviema želiezama, na katere se oprè brus. Tu jamo se zalije uodo, puobič gone brus, ki se notar moče an tata bruse skiero, kànjac, fauč, krùjac, britlo an nuože. Tu svinjake je kamanove korito, use vejedeno an veglodano od samogutnosti praset an od kiseline sierotve, ki je navadna usakdanja prasečja hrana.

Brus z brusnico v Petjagu.

Pikapierni ...

Petjag: svinjak s koritom za prašiča.

Pikapierni ...

Uon z hiše, u vsaki vasi je bluo kamanovo korito pred studencan, tuk se je nabierala uoda za usako potriebo. Gor po gorskih vaseh, tuk so tarpiel' šušā, so vepikal uon s kamana cele šterme. Gu Čenavarhu se je vidlo domalo liet odtod pred usako hišo tele lepe okoune šterme, u katere se je nabierala uoda pod kàpan.

Šterm iz klesanega kamna v Tarčetu.

Pikapierni ...

Tan po malnah so ble obdielane kamanove kola an vepikane hlaboke stope, u katerih so tukli gejdō. Take kamanove kola so nuczal' tudi za muškat japke u lesenin korite.

Mlin za jabolka – *muškalca*. Foto Mario Magajna.

Pikapierni ...

*Od kode pa je paršla tle do nas tala kamanova umetnost? Lapide uzidane u landarski jami, u Briščah an drogjet, nan pravejo od muojstarju iz Škofje Loke, ki so te cierkuca zgradili an oliepšali rauno s kamanovih skulturah, take ki su u landarski kapeli sv. Ivana. Lahko pikapieri so paršli tudi dol z Laškega, če je ries, de puno besied vezanih s telin dielan so laške ku giava za rudo, bàt za kladvo an druge. Če nieso že priet znali, šigurno naši judje so se preca navadli kamane obdelovat, za navadne diela sami za se, za te buj drobne so se pa obarnil' na specialista, ki nie manku u bližini. Zadnji pikapieri, tisti, ki so pikal' na roke an ki so se sami parpravli an temperal' ikleno posodo, so bili Toníca gor z Marsina, Martìn dol z Lipe, * niešan dol z Ažle an drugi, ki na poznan.*

Zadnje veliko kamanovo dielo nan ga je pustu Vigi Kova, adan buog mož, ki s suojin težkin ruksakan punim iklene posode, se je prenašu od adnega senika do te družega od vasi do vasi, tuk je ponuju suojo umetnost za an tont kuhnje an za obnuoč.

Uon z njega arspokanih rok, uon z očūženih an karvavih parstu, dan za dnen, u cielin liete 1937, so se parkazovali uon z obrutnega kamana, tisti rikami an draperija, ki njega ustvarjalnost nan daje donas občudovati na glaunih uratih cierkve sv. Silviešterja u Landarje.

* Martin Onesti.

Pikapierni ...

Donašnji dan, naš kaman je poznan po usin sviete. Naše obdielane skale gredo u Ameriko, u arabske emirate an tudi u Olando, od kode nan pošijajo dol pa mlekove pardielke.

Ser za kamje! Že par starin pa so ble poznane gjave kamja tle par nas, posebno u Briščah, tuk je bila delaunica niešnega Martina an sinuova že u srednjen veku; u Tarčete, tuk so po te parvi uojski veril skale za zgradit kobariško kostenico an še priet pa farno cierku u Fuojdi; tan u Klenji, u Tauarjani an nomalo pousierode, sa tle kamja na manka.

Za dokaz spoštovanja, hvaležnosti an umetnosti, ki se je uplila u žile naših predniku do našega kamana, imamo šele ohranjene u Bijačih, Tarčete an u Miersi, tiste »laštre«, okuole katerih so se oni sbieral', razpravjali an sodili za dobro naših judi, naše skupnosti.

Luciano Chiabudini, Pikapierni, *Emigrant*, 1992, leto X, št. 5, str. 20–21.

Slovarček

- *áto ali ató?* – tam
- *fauč* – srp
- *hrámuje* – stavbe in poslopja na splošno
- *iklén* – jeklen
- *kalóna, kuádrasta al obálasta* – steber ali slop, kvadraten ali okrogel
- *kánjac* – vejnik
- *kánker* – nasadilo za vrata ali okno, tečaj
- *krújac* – krivec, nož z zakrivljenim rezilom
- *lápida* – napisna plošča
- *láški* – furlanski
- *Láško* – Furlanija
- *linda* – napušč; lesen hodnik v nadstropju
- *lónja* – lopa
- *martáu* – možnar; »martau za tuč ičmén«
- *obrúten káman* – surov, neobdelan kamen
- *Olánda* – Holandija, Nizozemska
- *pič* – kot
- *rámpa* – rama stopnišča
- *rikamán* – okrašen
- *skalón* – velika skala
- *šeglár* – lijak za pomivanje posode
- *šterm* – vodnjak
- *šuáža* – okvir
- *uplít* – vpiti, vsrkati
- *ušáfat* – dobiti
- *vepíkan u mriéžo* – mrežasto oklesan, oklesan z mrežastim vzorcem
- *žlíke* – sani

Kamnoseki

S kamnoseškim delom so si v 19. stoletju in še lep čas 20. stoletja služili vsakdanji kruh v številnih beneških vaseh: v Špetru, Lipi, Petjagu, Tarpeču, Barnasu, na Hlasti, v Škrutovem, Koredi, Klenjah ... Največ kamnosekov pa je bilo v Ažli in v Tovorjani, kjer je dosti kamna in delajo še danes.

Kamnosek Tarcisio Zufferli iz Ažle je pomnil, da »je blo v Ažli pr starem enih petnajst pikapjernov«. In za večino tudi naštel imena: Carlo Cecotti, Giovanni Dionisio, Ubaldo Galanda, Alfeo Koredič, Čiro Koredič, Gino Podreca, Daniele Venturini, Ado Zufferli, Luigi Zufferli, Ferruccio Zufferli ...

V Koredi je bila *dita* Venuti, na Hlasti pa *dita* Toffoletti, *società di scalpellini*, v kateri je bilo sedem družabnikov.

Pr malni v Klenjah so bili vsi *pikapierni*: oča Kandin (Candido) Venuti in sinovi Bepi, Perinac, Čelšo (on je ostal v Rusiji) in še eden. Oče je umrl pred vojsko, ostali po njej.

Beneški kamnoseki na delu v tujini

Drugod sem slišal o kamnosekih:

»Narguorš pikapierni so bli iz Tavorjane. So hodili delat povserodi, v Germanijo ...«

»Du Špjetru je bil ta guorš – Filippo. Je runu lapide. Je puno judi naučil in so šli v Džermanjo delat. Gran parte v Oberkirchen, Hannover.«

S trebuhom za kruhom so hodili tudi v Nabrežino, v Zvicero, Francijo, Čehoslovakjo, Ungarijo in Kremlin – »tutti paesi del Est«. »Nanka pasaporta niso okuorli. Z boleto za ubit prasca so šli čez rusko mejo.«

Emigrantova žalost

*Močno moj oče mi je stisnil roko
in rekel mi je: »Naj srečno ti bo.
Nesrečna zemlja, kjer njeni sinovi
za preživetje po svetu gredo.«*

...

Renzo Gariup, Spomini, v: *Topolove*,
uredil Renzo Rucli, Špeter 1994, str. 155.

Beneški kamnoseki na delu v tujini

Kamnoseki v Franciji, 1930. Tisti s puščico so Anton Blazin - Joza, Anton Brontu in Vincenc Fletu iz Blazina. *Fotoalbum izseljencev iz Benečije*, Trst 1986, str. 63.

Beneški kamnoseki na delu v tujini

Kamnoseki v Oberkinkerju (Oberkirchnu) v Nemčiji. *Atlante toponomastico e ricerca storica*, Špeter 1991, str. 111.

Beneški kamnoseki na delu v tujini

Zgoraj: Petjaški *pikapierni* v Oberkirchnu pred drugo svetovno vojno: od leve Cint Iussa, Toni Blasutig in Perin Iussa. Fotografija last Hiacinta Iusse.

Desno: Nemčija 1939. Beneški kamnosek z lesenim batom in dletom, v spodnjem levem kotu koničar, svojevrsten krempač. *Fotoalbum izseljencev iz Benečije*, Trst 1986, str. 90.

Kamnoseki

O tem, kako so kamnoseki obdelovali kamen, sem največ zvedel od bratov kamnosekov Čira in Lina Korediča iz Korede ter od Tarcisia Zufferlija iz Ažle.

Lino Koredič »je djəlou pikapier pri dita Toffoletti v Hlastah«, potem pa se je izselil v Belgijo. Pri Toffoletiju so delali pod *kazonom*: poleg njega so bili tam zaposleni še brat Čiro, Venuti in štirje drugi kamnoseki, vseh skupaj sedem. Delali so *profile* za *marčapiede*, *kuadrede*, *ščaline* ...

Za primer, kako je potekal postopek klesanja, je Lino opisal izdelavo *antila*, podboja. Primerno velik grob kos kamna je najprej »zgrezú z veliko maco«. Odbitkom, ki pri tem odletajo od njega, rečejo *škajoni*. Potem je s *škarpelom* naredil robove in grobo površino med njimi poravnal tako, da je klesal s *ponto* od stranskih robov poševno navznoter, najprej na grobo, nato na fino. Ploskve *antila* so lahko obdelali *na rije* (*ríjan antil*, *antil na rije*) ali bolj fino z *marćelom*. Z bratom Čirom sta za celo hišo naredila *antile*, obdelane z *marćelom*.

Kamnoseki

Čiro Koredič, ki se je izučil za *pikapiera* pri *diti Venuti* v domači vasi in sedem let delal v Nabrežini, je pokazal *posodo*, orodje in priprave, ki so jih uporabljali pri kamnoseških delih: *maćul*, *punte*, *škarpele*, *grez marćel* s sedmimi zobmi in *fin marćel* s štirinajstimi zobmi, *bućardo*, *šklapador* za delat *bunjo*, *škuaro* in *štazo*.

Povedal je, da so si kamnoseki vse orodje popravljali sami. Za to so imeli *fužino*, *linkvin* in *limon* – veliko pilo »za zobe bučarde popiljat«. Za *temperat punte* so imeli plitvo kamnito koritce za vodo – plitvo je bilo zato, »ker se tempera samo punta od punte«.

Kamnoseško orodje

Kamnoseško orodje: grobi kremrač, fini kremrač, zobato kladivo, macolica, špica, navadno in široko dleto ter kotnik.

Kamnoseško orodje po domače: *marčel*, *bučarda*, *maceta*, *ponta*, *škarpel*, *škuara*.

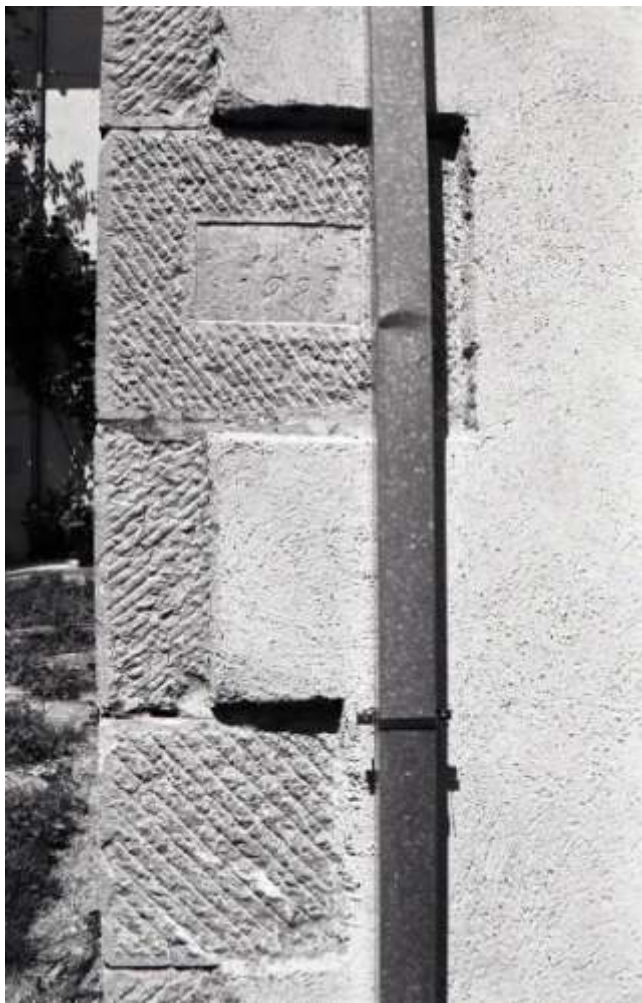
Kamnoseki

Tarcisio Zufferli se je izučil v poklicu pri Faustinu Toffolettiju v Škrutovem in delal pod Toffolettom v *džavi* v Svetem Lenartu (*Podutani*). Potem je sedemnajst let delal kot zidar na Stari gori, kjer ni bilo take *fadige* kot v *džavi*. »Je bil en meštjər težak, vse na ruoke,« je začel svojo pripoved o kamnoseškem delu Tarcisio in nadaljeval: »Kamen tukaj se kliče pjažentin. Tard za djelat. Masa tard je bil. Pjažentin ima bjele rije – marmor, ki drži.« Ima pa tudi črne in rumene žile, ki so nevarne, da počí po njih. »Rovnál so: korite za praseta, antile, profil pr marčapiedi, lapide, ščaline, paračarje ...« To so delali tudi pri Tarpeču in še *lastre za po tleh*.

Kamnoseki

Če so dobili v obdelavo prevelik *kaman*, so ga po potrebi razklali na primerno velikost tako, da so s *ponto* vanj zasekali *jame za punčete* v presledkih po 15 centimetrov, vanje zabili *punčete* in tolkli po njih, dokler se ni kamen razklal. Primerno velik kos kamna za *antil* so položili kar na dva *hloda* na tleh in ga, sedeč na *stoliču na eni nogi*, začeli *špuntát z maćulom in ponto*. »To je blo djelu špuntanu – grec ali grez djelu.« Končni izdelek je imel okoli *škarpelato*, znotraj pa je navadno bil *riján kaman*. Bolj fino delo »je blo batjenu z bučardu ali z marćelom«. Kamen so klesali tudi *na bunjo*, na primer za *côkul* pri hiši ali cerkvi. Delali so tudi profilirane *štenge* ali *ščaline volant*, ki so oblikovane tako, da imajo spredaj *facado*, nad njo *gušo*, *grijet* in *obalast bašton*, pri kraju pa *tešto* in *volto tešto*. *Posodo* je imel v *kašeti* ali ga je spravil v jamo v *džavi*. Poleg orodja, ki ga je naštel že Čiro Koredič, je Tarcisio omenil še *macolo*, težki bat – *maco* in *šakume*.

Kamnoseki

Rijan kaman – poševno brazdanje, tipična obdelava *pietre piasentine*.
Levo vogelniki hiše v Mašeri, desno stopnišče v Matajurju.

Kamnoseki

O kamnosekih in njihovem delu je še nekaj dodal **Elio Koren - Dužin iz** Petjaga, ki je uvodoma omenil, da »so pikapjerni čikal kolačin – tobak, ki je bil tako obalast ko kolač an so ga klicali pajtôf«. Čikali so ga zaradi prahu, ki ga ni manjkalo pri njihovem delu.

Tudi on je opisal, kako so večji kamen razsekali na manjše kose: »so s pontu runal ozke jamce za punčete – klinace željezne«, globoke pet do centimetrov, in potem tolkli po njih z *maco*. »Maca je bila za punčete in za stukát kamane po džavah. Tudi grez kaman so najprej vetukal, škvadral z *maco*.« *Za kantone runát* so uporabljali *špakadór*.

Pri kamnoseški obdelavi kamna so izdelek, na primer *antil*, najprej *šenjali z lapežem*, da so lahko naredili *kanton* – rob. »Antilne so pikal s ponto, bolj na fino pa z *bočardo* s petimi zobmi na vsak kraj.«

Ker se pri klesanju »ponta poglóda, so mjəl na poštu kamane za brusít ponte. Te kamane so včasih vozili z barelmi iz provinče di Beluno okrog.«

Slovarček kamnoseških izrazov

- *baréla, buréla* – ročni voziček na dveh kolesih
- *baštón* – palica, obel, polkrožni kamnoseški profil
- *bət za káman razbít* – bat, ki ima na en kraj konico ali sekiro (*pónto* ali *skiro*); starinski bati imajo *ponto*
- *bočárda, bučárda* – kamnoseško zobato kladivo; »bučarda je kvadrasta«
- *boléta* – potrdilo, odpremnica
- *búnja* – grba; kamen obdelan na *bunjo*
- *cókul* – talni zidec; baza
- *facáda* – lice, prednja ploskev ali stran
- *fadíga* – trud, napor
- *fužína* – poljsko kovaško ognjišče
- *Germánija* – Nemčija
- *góbast* – grbast
- *grec* ali *grez djélu* – grobo delo
- *grez kaməni* – grobi kamni, surovci
- *gúša in grijét* – obliki profila pri stopnici
- *hlodóv* – lesen
- *káman vetúčen* – oklesan? kamen
- *kantón* – rob
- *kantón živ* – živ rob
- *kašéta* – zaboj
- *Krémlin* – Kremelj, v prenesenem pomenu Rusija
- *lápež* – svinčnik
- *lápida* – nagrobnik, nagrobni spomenik
- *lástre za po tleh* – kamnite plošče za tlak
- *limón* – velika pila
- *linkvín* – nakovalo
- *máca* – težki dvoročni bat; »tuklo se je z maco, ki ima čeló na oba kraja«; starinske *mace* ali bati so bili železni, zato je nastala *jama* v čelu
- *macéta* – macolica
- *macúl, mačúl* – macolica, *bat od pol kilograma*
- *malandrín* – kramp
- *marčél* – krempač, kamnoseško kladivo, ki ima na oba kraja zobat kljun
- *mása* – zelo
- *meštjər* – poklic
- *narguórš* – največji
- *paračár* – obcestni kamen, kanton
- *pasapórt* – potni list
- *píkani káməni* – klesani kamni
- *poglodát se* – otopeti, postati top, neoster
- *pónta, púnta za pikát kamen* – kamnoseška špica, koničasto dleto
- *posóda* – orodje
- *profil pr marčapiédi* – robnik
- *punčét* – top klin za klanje manjših kamnov
- *ríja* – brazda, utor (v kamnu)
- *riján kaman* – brazdan kamen, obdelan na brazde
- *società di scalpellini* – kamnoseška družba
- *šákuma* – šablona
- *ščalín* – stopnica
- *ščalín volánt* – konzolna stopnica
- *škarpél* – kamnoseško dleto
- *škarpeláta* – robni okles s kamnoseškim dletom
- *šklapadór* – odbijač »za delat bunjo«
- *škuára* – kotnik
- *špakadór* – odbijač »za kantone runát«
- *špígolo* – živ rob
- *štáza* – vizirna letev
- *šténga* – stopnica
- *téšta* – glava profilirane stopnice
- *tútti paési del Est* – vse vzhodne dežele
- *Ungarija* – Ogrska, Madžarska
- *vólta téšta* – profil na glavi stopnice
- *Zvícera* – Švica
- *žläh* – udarec (z batom)
- **Izrazi za razna dela in rezultate dela**
- *bátjen* – tolčen, obdelan z zobatim kladivom
- *bočardát kaman* – obdelati kamen z zobatim kladivom
- *škadrovát kaman* – grobo oblikovati kamen, »vzet proč, če je gobasto«
- *pikát káman* – klesati kamen
- *prerunát* – predelati
- *rovnát, runát* – delati, narediti
- *strojít, postrojít* – popravljati, popraviti
- *stukát* – stolči
- *šenját* – zarisati, označiti
- *škalpelín* – kamnosek
- *škvadrát* – grobo oklesati
- *špuntán* – špičen, obdelan s kamnoseško špico
- *špuntát* – špičiti, obdelovati s kamnoseško špico
- *štáncat* – klesati (redko)
- *vapikat, vepikat* – oklesati
- *vapikan na róke* – ročno obdelan s kamnoseškim orodjem
- *vetukát* – oklesati

Turm in fontana v Petjagu

Po ustnih virih je bil zvonik cerkve sv. Doroteje v Petjagu do leta 1901 sezidan samo do prvega nadstropja, šele leta 1902 je bil dograjen v taki velikosti in obliki, s kupolo, ki ima leseno ogrodje, pokrito s pocinkano pločevino, ki je zelo nenavadna za te kraje. Kakor pove ohranjena listina, so se 16. junija 1901 dogovorili, da ga bodo dogradili in financirali prebivalci Petjaga s pridruženima vasema Lipa in Mečana. Načrt za zvonik s šivanimi vogali iz klesanih vogelnikov in s pločevinasto čebulasto kupolo je naredil **Giovanni Koren** iz Petjaga, izkušen kamnosek, ki je občasno hodil delat na Madžarsko in se je pri načrtovanju očitno zgledoval po tamkajšnjih cerkvah. Zidanje zvonika so menda zaupali potujočima zidarjema, očetu in sinu, ki sta menda prišla iz Rezijske, katerih imen pa si v Petjagu niso zapomnili.

Pač pa v Petjagu še vejo, da je **Giovanni Koren s sinom in stricem Girolamom Iusso** naredil tudi stoječega kamnitega krilatega leva za fontano v Petjagu, ki ga danes ni več, ker je bil ukraden. Najprej so ga nadomestili z levom sv. Marka s knjigo, a so ga potem odstranili, ker ni njihov simbol, nato pa so postavili sedečega leva, a tudi z njim niso zadovoljni – ker je len!

Zvonik v Petjagu z vogali in zvoniščem iz klesanega kamna, dograjen leta 1902.

Petjaška fontana s sedečim levom. Na njej je datum 2. marec 1885.

Kamen iz Benečije gre v svet

Tako kot pikapierni iz Benečije, ki so odhajali v tujino s trebuhom za kruhom, so šli v svet in v izvoz tudi izdelki iz domačega peščenjaka – *pietre piasentine*. Najdemo jih v bližnji okolici, po Furlaniji, zlasti v Čedadu in Vidnu, ter v Soški dolini na slovenski strani. O tem imamo nekaj ustnih in pisnih pričevanj in podatkov; omenja se zlasti kamen iz Lipe.

Po pripovedovanju so iz *pietre piasentine* delali robnike za pločnike, talne plošče in stopnice za Viden. »Do po Vidne je vse kamen od tod.« Iz tega kamna sta tudi »duomo in ossario v Vidne« in *duomo* v Čedadu, ki »so ga čeradórji dol pejal – fural«. Chiabudini v zvezi s tem omenja tudi cerkev v Fojdi.

V Starem selu na slovenski strani so vedeli povedati, da so *kantone* za hotel bogatina Jozelča v Robiču, ki »je bil tako bogat, da je denar pézal, ne štel«, vozili *furmani* iz kamnoloma v Škrutovem.

V *Kroniki nove cerkve v Logeh*, ki sta jo leta 1895 zidala podjetnika Piccio in Antonussi »iz Laškega«, beremo, da so Ložani istega leta tudi sklenili pogodbo za »stavbinsko kamenje« za zvonik svoje cerkve s kamnosekom Malignanijem iz Tarčeta in za izdelavo plošč za cerkveni tlak s kamnosekom Tofolettijem. Nekaj skril za tlak so izkopali na Robčevi njivi proti Podbeli, nekaj pa tudi »na prostoru laškem pri Platiščah«. Izdelane plošče je v cerkvi položil neki Fragiaco iz Čedada, ki je takrat bival v Kobaridu. Iz Benečije sta verjetno prišla tudi kamnita stebra, ki nosita pevski kor v tej cerkvi.

Kamen iz Benečije gre v svet

V kobariškem župnišču je menda tlak iz kamnitih plošč, ki so bile leta 1895 pripeljane iz Lipe.

Leta 1938 so pri cerkvi sv. Antona na Gradiču nad Kobaridom postavili kostnico v spomin italijanskim vojakom, ki so med prvo svetovno vojno padli v okolici Kobarida. Oblikovala sta jo kipar Giannino Castiglioni in arhitekt Giovanni Greppi, ki sta tudi avtorja velike kostnice v Redipulji, tri leta pa jo je delalo italijansko podjetje Marchioro, ki je imelo sedež v Vicenzi. Po pripovedovanju je bil kamen, iz katerega je narejena, iz kamnolomov pri Lipi in Tarčetu.

V Šeberjaku, zaselku vasi Ukanje, stoji spomeniško zaščitená hiša družine Žniderčič v beneškem stilu s hišno številko 2, po domače pri Županu, katere največja znamenitost so trije kamniti stebri, visoki skoraj štiri metre, na katerih sloni *gank* v prvem nadstropju; stebri med prvim in drugim *gankom* ter med drugim *gankom* in streho so leseni (kostanjevi). Na kapitelu desnega kamnitega stebra sta vklesana letnica 1881 in ime gospodarja Mihaela Žniderčiča v bohoričici (!). Iz klesanega kamna so tudi stopnice v prvo nadstropje ter vsi okvirji oken in vrat na tej in na drugih stavbah, ki so bile last Žniderčičevih. Po hišnem izročilu je kamnosek, beneški Slovenec, delal zanje nepretrgoma dvanajst let in bi še dlje, če ne bi bil oslepel.

Konservator Pavel Medvešček je zapisal izročilo, da je na prelomu 19. in 20. stoletja v Šeberjaku delal kamnosek Mah, doma iz Barnasa v Benečiji.

Kamen iz Benečije gre v svet

Po vaškem izročilu v Ladrah je bilo vaško »kamnasto korito pripeljano z Laškega, kjer je en tak pruh na Lipi pri Šempetru«; pri Čargu, Idrija pri Bači 53, pa so domači vedeli povedati, da je bil ločni *prton* njihove hiše, ki je datiran z letnico 1869, narejen nekje v Furlaniji.

Iz kamna iz Benečije so po pripovedovanju zidali tudi železniški most pri Sv. Luciji, današnjem Mostu na Soči.

Chiabudini poroča, da zdaj obdelan kamen izvažajo celo v Holandijo, Ameriko in arabske emirate.

Slovarček

- *čeradór* – voznik
- *fúrat* – voziti, prevažati
- *fúrman* – voznik
- *gank* – balkon, pokrit zunanji hodnik v nadstropju
- *pezát* – tehtati
- *pruh* – kamnolom

Zidarji

Med kamnarske poklice sodijo tudi zidarji. Zlasti na podeželju so nekdam praviloma zidali s kamnom. Njihovo delo je praviloma obsegalo grobo, zidarsko obdelavo kamna in zidanje z njim. Tudi mojstre zidarske žlice je predstavil Luciano Chiabudini v sestavku z naslovom:

Stari zidarji

Mirko, Tuci, Bruneš, Fermin an še kajšan so bli ta parva generacion zidarju u naši dolin. So se sami navadli an tuk nie bluo mištiera, sta pomala muoč an vino. Ta druga generacion zidarju, tista ki je paršla uon z šuole, ki jo je biu napravo gaspuod Zaban gu Landarje, je buj učena, gre naprej na plomp, livel, bitumiero an montakariki an, kar je griš, prez vina ta na diele. Zauojo tega tele dvie generacion zidarju nieso šele mai duo vie ki dakordo, zatuo kar so mogli, te stari so uzeli gor dielo na suojo roko tud če nie bluo duo vie ki se splečalo al pa deleč od duoma. Na zadnjo nie bluo med njim zmot za arspartit zaslužek. /.../

Z gaspodarjan hiše so zglihali' prez zmot an u kratkin, zatuo ki trami, mauto, kamanje an ciment je sam luožu, nie bluo ku zornade za zaštiet. »Tarkaj zornad na štiera, pride petantrideset taužint. Tarkaj vina, pride devetandevedeset taužint: van ostane glih se adno damigiano za plačati! ...«

Dom, maj 1981, rubrika Piha Ponediščak: Štiera kratke.

Jaz sem o zidarjih največ zvedel v **Petjagu**, kjer so nekdanj bili skoraj sami zidarji.

Eden izmed njih je **Ližo Iussa**, rojen leta 1923, ki živi na številki 20 A, po starem pr Mikjelnovih, zdaj rečejo pr Ližoni.

»Zidar nimr je bil.« Po vojni je moral vzeti *validžo* in it za zaslužkom v Francijo – *tramite ufficio emigrazioni*. Od leta 1950 je dvanajst let delal kot poklicni zidar v Franciji in *Germaniji*: šest let je delal med Metzom in Strassbourgom v Alzaciji-Loreni, šest let v Parizu. V glavnem je zidal z *madonmi* pa tudi *rajhal*. Z *madonmi* so zidali *a faccia vista*.

Ližo ima še vse *blaguo* zidarsko. Zidarski *bat* ali *kladvu* ima na en kraj *glavó*, na drugi kraj pa je kot sekira. Francozi imajo posebne zidarske žlice, s katerimi *ubivajo madone*: dovolj je en *žlak*. Tukaj pa imajo za to posebno kladivo – *martelino*.

Zidarji ...

Upokojeni zidar Ližo Iussa s harmoniko.

Zidarji ...

Ko se je s tovariši vračal z dela v Franciji, so si doma drug drugemu pomagali popravljati hiše: enkrat so jo popravljali vsi enemu, drugič vsi drugemu. Takrat je bilo vse posuto. Včasih so si bolj pomagali kot danes, pravi Ližo.

Kadar so zidali novo stavbo, »so pod prvi kamen na kantonu za srečo ložli sude: an frank (šekond ko so ble lišta), dve palanke. Tukaj je bla lira nimr, mi pa smo govorili frank. Tam u hlieve sem sam dal pet frankov al kolko. Ja, taka vraža je bla.«

O nekdanjih zidarjih v Petjagu je pripovedoval tudi upokojeni zidar **Paulo (Pavlin) Pokovac** iz Petjaga. V družini Buttera so bili oča in štirje pobi, vsi zidarji. Tudi oni so hodili delat na tuje: po Avstriji. Poudaril je tudi, da so tod nekdam zidali samo s kamnom: »Samo s kamanom smo hiše runal. Z madonmi je blo drago.«

Bepo Tončin - Jožef Gožnjak iz Matajurja, rojen leta 1901, je zidarsko delo še drugače opisal: »Vsi teli hrami so zidani s kamnom in z lužo.« Zidarji iz Matajurja so bili vajeni zidati z lužo. Omenil je Ermacoro - Mohórja Gorenščka in njegovega sina Ermenegilda, Matijo Marin (to je *prluožak*) od Mašerov ...

Zidarji na delu v tujini

Zidarji v Eritreji leta 1936. *Fotoalbum izseljencev iz Benečije*, Trst 1986, str. 81.

Zidarski delavec s samokolnico v Švici leta 1959. *Fotoalbum izseljencev iz Benečije*, Trst 1986, str. 113.

Zidarji ...

Pelic iz Matajurja pa je omenil, da so v Matajurju zidarji, kadar ni bilo dela, pripravljali in obdelovali kamen za zidavo. Šli so *po robu*, in če so našel *kamen zdrev*, so ga pripeljali domov in obdelali.

Pepi Faletič pri Ančknih v Jevščku se je spominjal, da so v njihovi vasi pred razpadom Italije zidali hiše štirje Benečani iz Mašere: Marini, Faleti, Pandul in Derjati, vsi zidarji samouki. *Kantone so štancali* poševno z macolo in *ponto*, rob pa so naredili s *škrpelom*. »Tisto so bli pa taki majstri, da je obupno.« (Mišljeno pohvalno.)

Ko so leta 1951 člani tako imenovane Orlove ekipe v organizaciji Slovenskega etnografskega muzeja raziskovali kobariški konec, so v Sužidu zapisali izročilo, da so tja hodili zidat hiše »italijanski zidarji, največ Benečani, mogoče med njimi Slovenci. Italijanski zidarji so se držali naše tradicije – zlasti glede gajnkov.«

Slovarček

- *a fáccia vísta* – viden, neometan (zid)
- *bitumiéra* – mešalec za beton
- *blaguó zidársko* – zidarsko orodje
- *kámen zdrev* – zdrav kamen
- *kantón* – vogelnik
- *kar je griš* – kar je najslabše
- *lúža* – blato
- *madón* – opečni zidak
- *martelína* – posebno kladivce, s katerim ubivajo madone
- *montakáriki* – dvigalo
- *nímar, nímr* – zmerom
- *palánka* – vrsta starega denarja
- *pónta* – kamnoseška špica, koničasto dleto
- *prluóžak* – vzdevek, hišno ime
- *rájhat* – ometavati
- *škrpél* – kamnoseško dleto
- *špíca* – koničasto dleto
- *štáncat* – klesati
- *tramíte uffício emigrazióni* – preko urada za izseljence
- *valídža* – kovček
- *žlak* – udarec

Značilna arhitektura v Benečiji, njeni stavbni členi in gradivo

Use naše vaščine, an te buj majhane, so zlo uriedne, zatuso ki so ble zidane hiša par hiši, skala na skalo, kaman na kaman, tram par trami s puotan an maltro naših ta starih. U telih hišah, u telih vaseh so se rodil', so živiel', se maltral', ljubil', tarpil', molil', piel' an se veselil', u telih hišah, s tolažbo suosjih domačih so zaparli oči. Usak kaman obdielan nan prave od njih an od ljubezni do suoje zemje. Nobene čude, če so zbral' adno skalo kot simbol okuole katerega se poguarjat o skupnin interešu.

Dom, 1982, rubrika Piha Ponediščak: Mož vasi

Stavbe

- *hram* – stavba, poslopje; hiša; »hram je hiša, ko (če) ljudje not žive«
- *hrámuje* – poslopja, pritikline (kjer ni živine)
- *hliev* – hlev
- *klaníca* – prostor »za odkladat žbrinče, košé«
- *lóbja, lóvja* – lopa pri cerkvi ali lopa za vozove na domačiji
- *šúpa* – listnik
- *kazón* – senik

Deli stavb

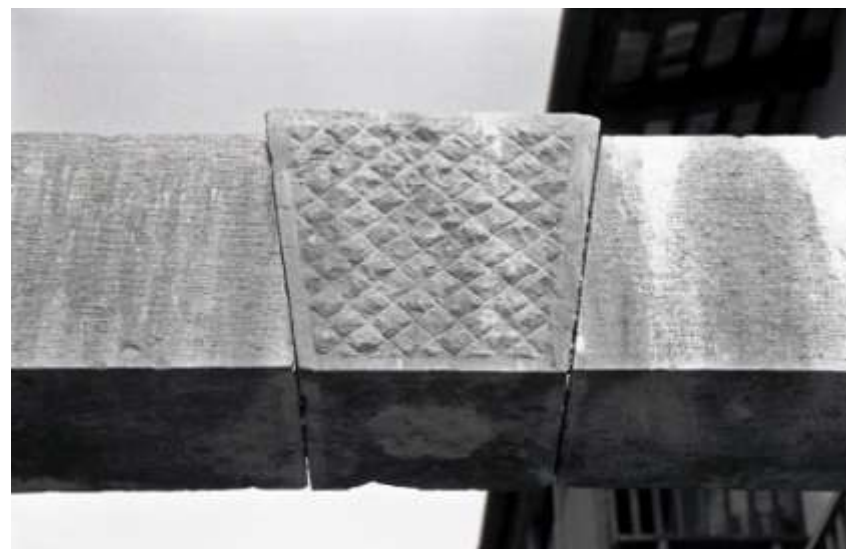
- *híša* – kuhinja; hiša
- *ízba* – dnevni prostor
- *kliet* – klet za vino, klet v tlieh
- *solár* – podstrešje, kašča; »tam je bil obešen sirak ali grah – fižol«
- *pajól* – lesen hodnik v nadstropju
- *línda* – napušč; lesen hodnik v nadstropju
- *tablát* – senik nad hlevom

Kazon v Matajurju.

Konstruktivski deli in gradbeni material

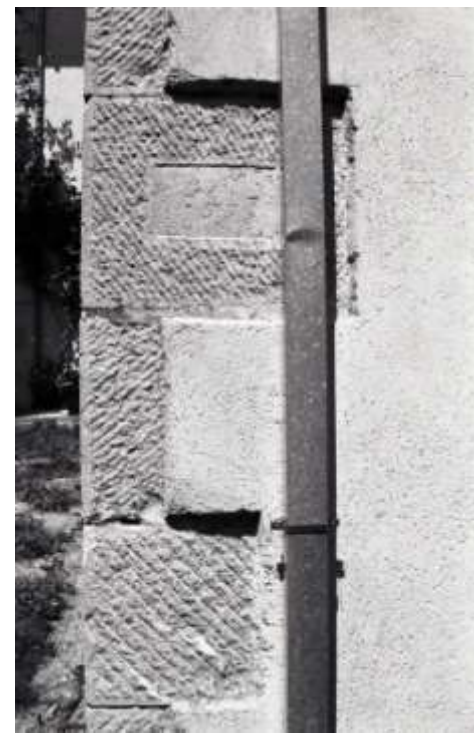
- *antíl, antílni* – vratnik ali oknjak, podboji, okenski in vratni okvirji
- *cókul, dzókul* – baza vratnika, pokončnika
- *lánta* – vratnik, podboj (v Špetru in Posočju)
- *rikuádr* – hlod nad okensko ali vratno preklado
- *vráta na perutníce* – vrata na tečaj
- *kanton* – vogelnik; »kanton opikan«
- *kantón* – vratnik, oknjak, podboj
- *uejb* – obok
- *volt* – lok
- *kjuč* – sklepni kamen loka, »ki zapre volt«
- *šerája* – sklepni kamen loka
- *kápa* – vrhnji, krovni kamen na stebru ali slopu
- *klabúk* – vrhnji, krovni kamen na stebru ali slopu
- *sténga, šténga* – stopnica
- *jóna* – sleme na hiši
- *planéte* – opečne ploščice za ostrešje, položene pod korci; »planete diženjane«
- *kórci* – žlebaki

Kjuč ali šeraja v izjemnem ravnem loku dvoriščnega portona v Ažli.

Napisi in letnice na stebrih in na vogalih stavb

Pri ogledovanju vaških stavb v Benečije pozornemu obiskovalcu kmalu pade v oči zanimiva značilnost. Napisi in letnice so zelo pogosto vklesani na *kalonah* in na vogalih stavb ali zraven njih. Očitno so bili za Benečane ti markantni stavbni členi, ki so pogosto mojstrsko oblikovani in klesani, reprezentativni deli domačij, s katerimi so se njihovi gospodarji najbolj ponašali. To je opaziti tudi na marsikateri cerkveni ali kmečki stavbi na slovenski strani meje, kar priča o vplivu beneškega stavbarstva in verjetno tudi o konkretnem deležu beneških zidarjev in kamnosekov. Za primer omenimo zvonike v Peratih, Svinem in Breginju z letnicami 1550, 1712 in 1763 na vogelnikih ter dve hiši v Svinem in Robidišču z letnicama 1799 in 1874 na napisnih kamnih zraven vogalov.

Levo zgoraj *kalona* v Tarčetu z napisom iz leta 1795, desno vogal v Mašeri z inicialkama gospodarja in letnico 1888.

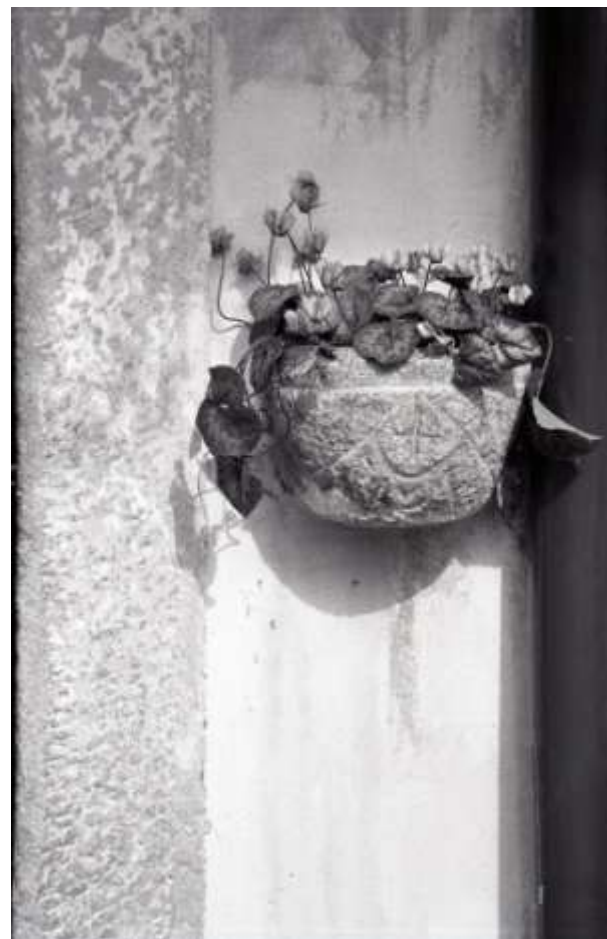
Zanimiv napis v Landarju

Pri Filjovih, Landar 170, je na vogelniku vklesan zagoneten napis v sedmih vrsticah, ki ga nezanesljivo in nepopolno beremo takole: *Gregorio et fratelli Banchig e Fabris ...(?) 1744.*

Kamnita oprema in naprave domačij in hiš

- *kropívnjak* – kropilnik; »v kropivnjak so kladli žegnano vodó«
- *sedévka kámanova* – kamnita klop
- *šeglár* – lijak
- *martáu* – možnar; *martôu za tuč su*; še po drugi svetovni vojni se je dobilo samo debelo sol, ki so jo tolkli s *hlodovim mlatičem*
- *mrtôu za máslo, mast* – kamnita posoda; »v mortalu so tudi muškal jabke«
- *koríto za praséta* – korito za prašiče
- *brus* – brus; »koluo kamanovo«
- *brusníca* – brusnica, »hlodóva ali kamanova«
- *túrkil* – preša

Kropilnik pred vhodom v hišo v Tarčetu, zdaj z okrasno vlogo.

Kamnita oprema in naprave domačij in hiš

Sedevka kamanova v Špetru.

Brusnica z brusom v Petjagu.

Kamnita oprema in naprave domačij in hiš

Muškalca - mlin za jabolka

Tu vsaki vasi je bluo vetesano uon z adnega debelega kostanjovega hloda, adno korito tu katerin kamanovo koluo potiskano od judi je mārvalo japke, ki so sikale okuole njih cmuk an so priklicovale gosine an muše: one so se veselo pijanle an topile u tajšni sladčini.

Usakin tarkaj, tala mūškalca je šla na stiskanje tu turkel, ki je zbieru okule sebe nimar živahno družbo, starih, mladih, otuok, puobu an čeč, tudi oni veseli an škercožasti, saj japkove vino pit je bluo štieto bui nedužno ku grozdjove.

Luciano Chiabudini, Sadjarstvo, *Emigrant*, 1994, leto XII, št. 3, str. 16–17.

Du uidajnskin muzeju »Arti e tradizioni popolari«, dol pod adno lovjo, je šele kostanjove korito /.../; korito, kamanovo koluo, perno an dug, lipu, gladak hlod, na kater smo se uperial', kar smo ga potiskal' za muškat tu korite japke pàdance.

Dom, 1989, št. 17, str. 2, rubrika Piha Ponediščak: Muškalca.

Turkel v Podvaršcu.

Kamnita oprema in naprave domačij in hiš

Muškalca Martina Onestija v Mečani.
Foto Hiacint Iussa, Petjag.

Kamnita oprema in naprave domačij in hiš

Malni an stope

Malnu jih je bluo puno, ne samuo dol po Nedeži pa tudi po patokah, an kuštni naši judje, za paršparat mierco an za skrit žito ki u cajtu uojske se ga je muorlo zadat u »ammasso«, so zmisnli majhane domače malne goniene na roko, malni ki so bli pru mojstrovina ljudskega uma. Kar se jih jest zmisnen velikih malni na Nediži, bju je adan gor par Špehuonjih s pet kamanovimi stopami /.../

Du koncu malna so ble tan na tleh pa tri hlaboke stope vepikane tu adni sami skali, tu katere so padali an so se vzdigovali debeli podkovani hlodi, ki so tukli ičmen an gejdó, ki trije velikanski martali, gonjeni na uodo.

Luciano Chiabudini, Mlinari, *Emigrant*, 1992, leto X,
št. 1–2, str. 20–21.

Slovarček

- *ammáссо* – obvezna oddaja
- *cmuk* – sok?
- *čéča* – deklica, punčka
- *gėjda* – ajda
- *gosína* – osa
- *ičmén* – ječmen
- *jápke pádance* – jabolka, ki so padla z drevesa
- *kúšten* – iznajdljiv, domiseln
- *márvat* – mleti, drobiti
- *mušéla* – čebela
- *múškalca* – zmleto sadje
- *múškat* – mečkati, mleti
- *pérno* – os
- *škercóžast* – šaljiv
- *turkél, turkín* za *torklát* – stiskalnica za sadje

Kamniti tlaki dvorišč in poti ...

- *kokolát, konkolát* – tlak iz prodnikov; »kokolat iz kamnov z Nediže, iz čotoli«; »kokolat iz kaman od proda, od rjeke«
- *kordonáta* – robnik
- *kórdlni* – robniki rožnih gredic
- *lašt, ləšt* – tlak iz prodnikov; »lašt iz kamənov obalastih«; »vse polaštáno«
- *skále* po tleh – tlak iz kamnitih plošč
- *skrlé* – tlak iz kamnitih plošč

Kokolat pred hišo v Barnasu.

Kamniti tlaki dvorišč in poti ...

Podhod na domačiji v Petjagu, tlakovan s *kokolatom*.

Pločnik v Ažli: kombinacija *skarli* in *kokolata*.

Kamniti tlaki dvorišč in poti ...

Stopničasto tlakovana ulica v Landarju.

Fontana na gorici

*Na gorici je 'no kamanovo korito.
Ankrat usi su točil uodo ta na goric
an su jo nosil' damu tu čandierjah. Ta
na goric žene su frigale loncè, su
prale idrik an blaguo an su bašadale;
možje sou pojil' krave an uolè, otroc
so se močil' z uodo.*

Ada Tomasetig, Sarženta: Spomini an
navade, *Dom*, 1990, št. 15, str. 4.

Slovarček

- *bašadát* – klepetati
- *blaguó* – roba, blago, predmeti, stvari
- *čandiér* – vedro; »čandir di rame« – bakreno vedro
- *frígat* – drgniti
- *goríca* – vaški trg
- *idrík* – radič

Fontana na gorici v Sarženti in Hiacint Iussa.

Obcestni in kilometrski kamni in odbijači ...

- *konfin* – obcestni kamen
- *paračár* – odbijač; obcestni kamen

Obcestni in kilometrski kamni pri Ažli.

Odbijači

Vogelni odbijač hiše v Ažli.

Odbijač pri hiši v Petjagu; zraven možnar.

Mejniki ali *konfini*

Kamnite mejnike so postavljali na parcelnih, katastrskih, deželnih in državnih mejah. Povečini so bili posebej izdelani za ta namen in vsajeni v tla, ponekod pa so bili vsekani v živo skalo. Nekateri so bili opremljeni z zaporednimi številkami, napisi in grbi.

Na meji med beneško in avstrijsko državo so bili pogosti spori. Da bi se končali, so na ukaz cesarice Marije Terezije v letih 1751–1755 izvedli natančno razmejitev med državama, po kateri so beneški državi pripadle tudi občine Breginj, Logje in Livek.

- *konfini kámanovi* so bili na vogalih in na sredi mej med parcelama; »vsajen konfin se more preložiti«

Spoliji v hotelu Natisone v Lipi: avstrijski in beneški mejnik, na katerem je upodobljen lev sv. Marka z rimsko letnico 1753 spodaj.

Mejniki ali *konfini*

Beneški in avstrijski mejnik, vklesana v živo skalo pri Golobih, zaselku vasi Livek na slovenski strani.

Mejniki ali *konfini*

Levo beneški mejnik z letnico 1753, desno avstrijski oziroma habsburški mejnik na nekdanji beneško-avstrijski meji pri Golobih.

Kamnita miza – skala, laštra, tribunal, sodnija

Je uriedna časti tista vas, ki čez punu stuolietju nan je ohranila do donšnjega dne to narbuj poznano od telih skal al »kaman« al »laštra« al »sodnija«.

Dom, 1982, rubrika Piha Ponediščak: Mož vasi.

Posebna kamnita znamenitost in kulturnozgodovinska dragocenost Beneške Slovenije sta kamniti mizi merske in landarske banke – spomenika nekdanje samouprave Beneških Slovencev, ki sta zdaj pri cerkvi sv. Jakoba v Bijačah in v Tarčetu. Okoli teh miz so se zbirali in pod predsedstvom župana razpravljali, sklepali in sodili.

Na mizi v Tarčetu so vklesani napisi: 15. Maggio / 1857; Smaria / 1877 (?), štirje križci in *trija*. Župnik Paškvala Gujon je povedal, da je bila ta miza prej na drugem kraju poti, kjer je bila kapela in so bile klopi, na katere so hodili stari posedat. Zdaj pa je vse drugače.

Kamnita miza v Tarčetu.

Cerkev sv. Jakoba v Bijačah

Pod vhodno lopo cerkve je slovita kamnita miza ali *laštra*.

Laštra ali skala pod vhodno lopo cerkve sv. Jakoba v Bijačah

Na *laštri* so vsekani raznovrstni znaki, med njimi trizob ali vile, nekakšen kamnoseški znak, *trija* s križcem ...
Atlante toponomastico e ricerca storica, a cura di Paolo Petricig e Natale Zuanella, Špeter 1991, str. 16.

Bonifika zemljišča in suhi zidi – »monument našega ingenja«

»Naši te stari so bli kuštni an akomodan ...«

Dom, 1989, rubrika Piha Ponediščak: Invencioni.

Za dom so imeli /beneški Slovenci/ tako veliko ljubezen, da so z velikim trdom po obronkih zidali ograde njivam in zemljo za zidove v koših znašali, da so njivice napravili čim večje in boljše. Ta primer imam n. pr. na Podbonescu, kjer so njive kakor lestvice obešene po skalovju.

H. Špekonja, Rod za mejo, 1954, str. 14.

Tle par nas, zatus, ki le malo zemje če so miel', je bila njih an so jo lepuo udielal' za venest narvič, kar se je mogluo uon z nje. Tisti ziduovi, ki daržijo gor po brezieh adan koščič raunega udielanega ronka, so monument našega ingenja, spomeniki našega kolonizaciona.

Dom, 1987, št. 5, str. 6, rubrika Piha Ponediščak: Po laško.

Oh! S kajšno skarbijo so »kradli« bregu an prestorac na sončnin kraje, so poraunil' z adnin zidičan an nasadil' vinjiko, s tako skarbijo ku tu hlieve za žvino.

Dom, 1988, rubrika Piha Ponediščak: Sladko vince.

Bonifika zemljišča in suhi zidi

Valli del Natisone. Nediške doline, a cura di Paolo Petricig, San Pietro al Natisone 2000, str. 17.

Bonifika zemljišča in suhi zidi ...

Valli del Natisone. Nediške doline, a cura di Paolo Petricig, San Pietro al Natisone 2000, str. 63.

Bonifika zemljišča in suhi zidi ...

Moremo lahko reč, de s košan smo cele naše bregi prenesli. San z muojimi očmi vidu muojega tat gor na Puačah, uzidat skale tu starmo grivo an tan za skale smo s košan zakladal' zemjo urito od zdole an od zgore, za narest adno majhano njivo na raunin. Če poštejemo use zidiče, ki jih videmo po naših bregeh an uso zemjo zanešeno če za nje, bota vidli, de niesan poviedu nič ežageranega.

Dom, 1989, št. 6, str. 2, rubrika Piha Ponediščak: Kòš.

Ries je, de bonifika zemljišča, ki naši predniki so jo nardil za spremenit njive, ima faraonsko dimenzion an jo dokažejo neštieti ziduovi, ki zadaržavajo zemjo ob robu riek an patoku; tenčas se je muorlo pomislit, kuo parnest dol za kraj, kar se je pardielalo na briegu. Ciest nie bluo, ble so samuo rámana /.../.

Po vsaki stazi so bli lepuo poznani počivali, tuk se je mogluo lahko opriet brieme, se odsopst an se opočit, posebno koliena, ki so narbuj v nevarnosti za se utresnit.

Skarb za njive, za zidiče, ki so jih gor daržal, an za širjenje obdielanega zemljišča je bila nimar živa ta par vsaki hiš, zatuo tudi žene so pomale prenašat skale an zakladale zemjo tan za zidiče. Za tele prenose, ki so bli pretežki, so nucali siviero, ki je adna nosilnica za dvie peršone.

Luciano Chiabudini, Prenosi po briegu, Trinkov koledar za leto 1995, Špeter, str. 63–65.

Bonifika zemljišča in suhi zidi ...

Na pokopališču se ustavim na vsakem grobu in premišljudem. Vse sem poznal. /.../ Oni so mi pripovedovali, kako so bila težka leta v Topolovem, ko so ljudje umirali od lakote. Veliko so delali in se trudili za preživetje. Pridelki pa so bili skromni. Zidali so velike zidove tudi daleč od vasi v Ognjiščah, Dobjah, na Tieji, da bi dobili majhno njivo, prepričani, da jim bo tudi tisti košček zemlje malo pomagal. Kdor je pridelal malo krompirja, malo repe ali korenja, je bil srečen. /.../ Zvečer, ko so končali delo in so šli večerjat /v hišo bogatih Mihielovih, h katerim so hodili na dnino/, so najprej morali moliti rožni venec. Pri vsakem delu rožnega venca je gospodinja molila na glas: »Tu Ognjiščah, tam Na skal, vse je naše: Buog nas var!«

Renzo Gariup, Spomini, v: Topolove, uredil Renzo Rucli, Špeter 1994, str. 157.

- *akomodán* – pripraven, prilagojen
- *bonífika* – melioracija, izboljševanje
- *ežagerán* – pretiran
- *gríva* – brežina
- *ingénj* – nadarjenost, domiselnost

ronk – kmečka posest pri vasi
siviéra – nosila
utrésnit se – omagati, odpovedati
vinjika – trta

Lov na polhe in ptice pod skrilo

Primerno velike in težke skrile so tudi v Benečiji že od nekdanj uporabljal pri lovu na polhe in ptice. Takšni pasti rečejo *pasca*.

Dolfič je parpravju pasce za puhe sfletat med dviema skrlicama an jih nastabju tu lieske. Puh so samagutni liešniku.

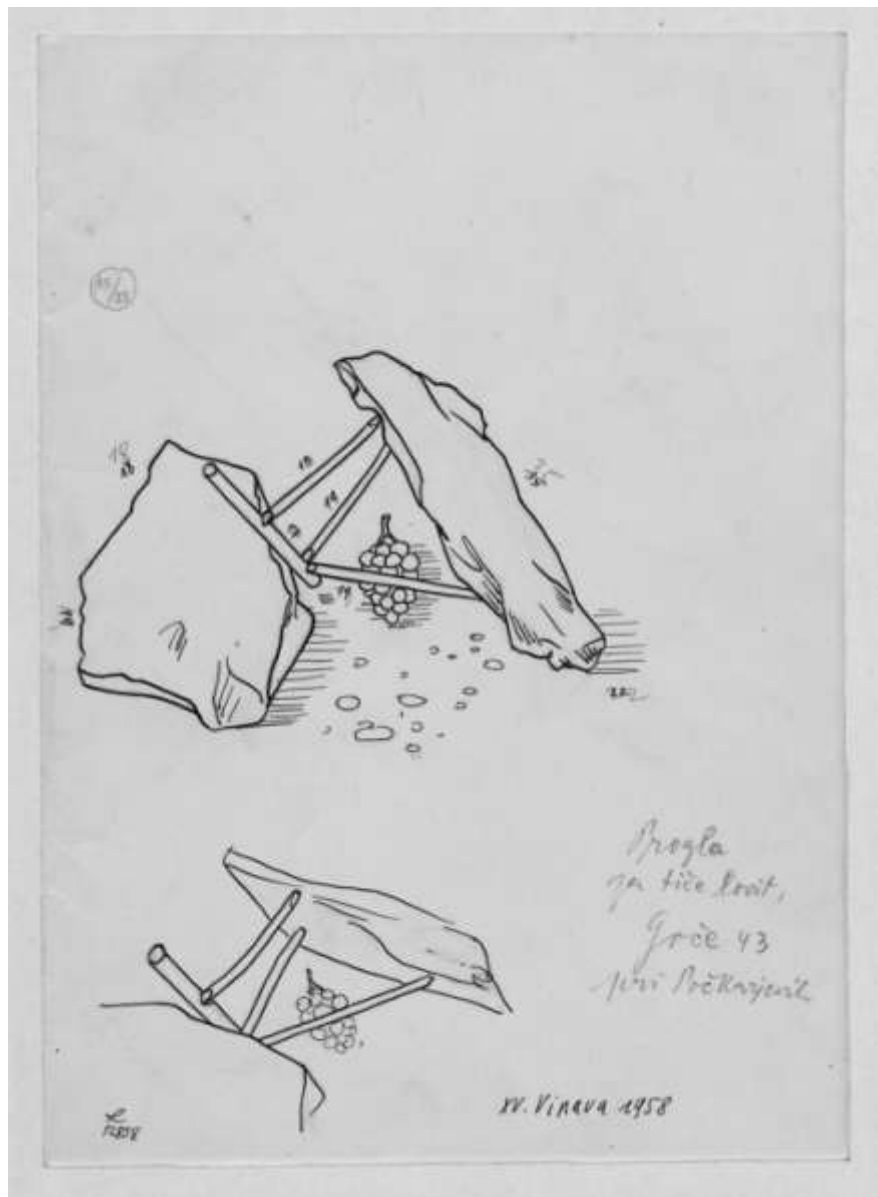
Dom, 1988, št. 12, str. 2, rubrika Piha Ponediščak: Dolfič.

Laže je bluo snice ujet, tu pascé, posebne štije kuadraste narete s palčicami lieskovimi spledenimi ta na to, takuo tud pokrù, ki je stau odpart s tremi palčicami ta na to an tu te sriednji nastaknjeno senje mulona. Snica se je oparla na palčico u križ, palčice so se spodarsknile an pokrù štije je padu nanjo.

Dom, 1989, št. 2, rubrika Piha Ponediščak: Janežkni kuos.

- *pascá* – past pod skrilo
- *sfletát* – potlačiti, pritisniti
- *samagúten* – požrešen
- *štíja* – kletka
- *sénje mulóna* – bučna semena

Lov na ptice pod skrilo

Slovenski etnografski muzej:
Terenske fotografije. Teren XV –
Vipava 1958, foto P15-28.

Otroško norčuvanje – otroške igre s kamnom

Otroška igrivost in domišljija sta izumili številne igre s kamni, kamenčki, skrilicami. V Benečiji smo zvedeli za naslednje:

Naš otroški teritorio za norčuvanje je biu deleč ... na rob Nediže. Te guorši med nami so bli vekuštali adno lepuo norčuvanje: so sedinli gor na adno šaroko skarlo an so se stuorli potiskat od te mlajših.

Potlè smo začel' hodit špargat tu opoko gor na Bradajkno Čukelo /.../. S kajšnin cvekan al želiezan na špik smo uzdigovali plataste skarlice, ki so se rade marvale an se pustile obdielovati, smo jih parpravli ku madone an zidal' naše hišice.

Dom,?, rubrika Piha Ponediščak: Žuan Rajcu.

Kampanon je čečje norčuvanje. Se tanca z adno nogo grede ki se potiska naprej adnò skarlico od adnè skale do te druge tan po tleh. Udobi tista, ki na gre uon s skal s skarlico an na stope dol na tla s to drugo nogo.

Dom, 1980, rubrika Piha Ponediščak: brez naslova.

Tan na adni skal' viden vapikano adno trijo, glih ku tisto usparženo tan na »laštri« Landarske Banke, ki sada je du Bijačih.

Dom, 1988, št. 10, str. 2, rubrika Piha Ponediščak: Legende.

Otroško norčuvanje – trija

Trija na kamniti mizi v Bijačah.

Zanimiv primerek *trije* v Landarju.

Ljudska umetnost in umetna obrt v kamnu

Umetniška hotenja krajevnih kamnosekov največkrat opažamo v krašenju hiš z reliefnimi kamnitimi glavami. Tu in tam je videti tudi druge okrasne like, na primer na izjemni okenski polici v Barnasu in na hišnem portalu Pri malnih v Klenjah.

O kamnoseku **Girolamu Iussi** smo že povedali, da je naredil kamnitega *leona* za fontano v Petjagu. Olinto Iussa iz Petjaga pa je imel v hiši vzidane štiri kamnite glave, ki jih je sklesal Girolamo, in še eno na desni *kaloni* pred hišo. Žal jih ni več.

V Lipi je bil zadnji kamnosek **Martin Onesti**, ki je imel umetniško žilico. Ko je umrl, je moral imeti kakšnih 93 let. Remo Iussa iz Lipe je povedal, da *je vepikal* Madono za njihov grob v Špetru. Ob posebni priložnosti jim je napravil okrašeno *bučo kamanjovo* z napisom in podpisom: RICORDO DI CASA NUOVA / AUGURI / 1983/ MARTIN ONESTI. Take reči iz kamna je s delal *torniom* skoraj vsem v vasi – za spomin.

- *búča kámanjova* – majolika iz kamna
- *león* – lev
- *tórnio* – stružnica

Ljudska umetnost v kamnu

Ločni porton v Landarju, ki ima na sklepnem kamnu sklesano brkato kamnito glavo.

Ljudska umetnost v kamnu

Kamnita glava, ki krasi *kalono* na domačiji v Petjagu.

Kamnita glava z napisom in letnico na domačiji v Mašeri.

Ljudska umetnost v kamnu

Zgoraj: kamnita glava v podrti hiši Pri malnu v Klenjah.

Desno: Okno v Barnasu z izjemnim likovnim okrasjem. Od leve proti desni si sledijo: mož s palico, drevesce na vzpetini, križ na trikotnem podstavku, košat grm, klop (?), letnica 1847, inicialki M. E., podplat, škorenj in še en mož z dvignjenimi rokami.

Umetna obrt v kamnu

Majolika, delo Martina Onestija iz Lipe.

Umetna obrt v kamnu

Kamnoseško orodje Martina Onestija: krempač, sodobno zobato kladivo z izmenljivimi zobatimi glavami, kratka in daljša špica, široko in ozko dleto in macolica. Foto Hiacint Iussa, Petjag.

Legende v kamnu

Duganoga an spomin tele doline

Je biu on, ki jin je pomau zazidat cierku od Svetega Štandreža an tisto od Svetega Lovranca: je dajau zidarjan piesak an glerjo od Nediže an s šeglotan jin je toču vodo za mauto. /.../

»Vebieran an kaman, ga ponesen za mano, bo spomin tele doline,« je jau Duganoga.

Trinkov koledar za leto 1994, Špeter, str. 93, 95:

Ada Tomasetig, Duganoga, velikaž Nediške doline.

Objube na Staro goro

Antadà ... ale napri! Puobnen, ki subit potle je bla starma kamanova pot, ku se pliest go po zide. Ta na liepi skal vedarte so ble dvje stopienje. Mame so nan pravle, de so ble od Mater Bože an mušacove. Mi otroc smo rožce ubral, kajšan je an bjliet napisu an miez pušjaca luožu gor na skalo. Vsi so taknil skalo an so se požegnìl.

Trinkov koledar za leto 1994, Špeter, str. 107:

Michelina Blasutig, Objube na Staro goro.

• <i>antadà</i> – potem	<i>puóbnen</i> – pomnim
• <i>bjliet</i> – listek	<i>púšjac</i> – šopek
• <i>mušác</i> – osliček	<i>subít</i> – takoj
• <i>požégnit se</i> – pokrižati se	

Romanje na Staro goro

Z Borisom, Kristino in Čintom na poti od Pikona na Staro goro.

Z romanja na Staro goro

Zgoraj Marijina stopinja, desno osličkove stopinje v skali na poti.

Viri in literatura

Viri

- INDOK center pri Ministrstvu za kulturo, Ljubljana: Sedej, Ivan, Etnološki spomeniki na območju občine Tolmin, Ljubljana 1974, str. 182: Idrija pri Bači.
- Medvešček, Pavel, Solkan: Vse o kamnu, izpisek podatkov o kamnu iz terenskih zvezkov, okrog 1992: Šeberjak.
- Slovenski etnografski muzej: terenski zvezki Orlovih ekip, teren 7 – Kobarid 1951, tek. št. 1, *Gospodarstvo in razno*, str. 41–42: Sužid 14, pri Gorenščku, Franc Gorenšek.
- Vilfan, Sergij, *Banka in arengo* (povzetek), tipkopis; hrani Božidar Premrl, Ljubljana.
- Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine - Gorica v Novi Gorici: Elaborat kulturnih spomenikov in dediščine v občini Tolmin, 1984; evidenčni list spomenika Idrija pri Bači 53, pri Čargu.
- Župnijski arhiv Breginj, *Kronika nove cerkve v Logeh*.

Literatura

- *Atlante toponomastico e ricerca storica*, a cura di Paolo Petricig e Natale Zuanella, Špeter 1991.
- *Beneška Slovenija*, uredila Damir Feigel in Viljem Nanut, Gorica 1950.
- Clodig, Aldo, Za vas, ki prideta med nas, v: *Trinkov koledar 2000*, Čedad 1999.
- Del Basso, Giovanni Maria, Furlani in slovenska kultura, v: *Sulle strade di Andrea da Loka. Po poteh Andreja iz Loke*, Zadruga Lipa, Špeter 1994.
- Blasutig, Michelina, Objube na Staro goro, v: *Trinkov koledar za leto 1994*, Čedad.
- *Dobrodošli v Furlaniji*, zbral in uredil Enos Costantini, Furlansko filološko združenje, Osemdeseti kongres, Ljubljana 2003, Udine/Viden 2003.
- *Fotoalbum izseljencev iz Benečije*, Trst 1986.
- Gariup Mario, Gariup, Renzo, Rucli, Renzo, *Topolove. Pripoved o koreninah beneške vasi. Topolò. Racconto sulle origini di un paese delle Valli del Natisone*, Špeter 1994.
- Lunazzi, Melania, *Cerkve v Prapotnem*. Zbirka Zgodovinski spomeniki Furlanije, Videm 2006.
- Marchetti, Giuseppe, *Le chiesette votive del Friuli*, a cura di Gian Carlo Menis, Società filologica friulana, Udine 1972.
- Menis, Gian Carlo, *Sulle strade di Andrea da Loka. Po poteh Andreja iz Loke*, Zadruga Lipa, Špeter 1994.
- Nicoloso Ciceri, Andreina, *Tradizioni popolari in Friuli*, Udine 1982.
- Pascolo, Enzo, *Case della Slavia friulana*, Società Filologica Friulana, Udine 1993.
- Peskar, Robert, *Gotska arhitektura na Goriškem. Stavbarske delavnice (1460–1530)*, Nova Gorica 1999.
- Petricig, Paolo, Simonitti, Valentino Zaccaria, *Slovenska skupnost v Beneški Sloveniji*, Špeter Slovenov - Trst 1974.
- Povasnica, Mjuta, *Nell'eta della pietra la prima fabbrica in Val Natisone*, Beneški študijski center Nediža, Špeter / S. Pietro al Natisone 1986.

Viri in literatura

- Quinzi, Alessandro, Magister *Lucas* in drugi: poznogotski stavbarji med Brdi in Beneško Slovenijo, v: *Goriški letnik. Zbornik Goriškega muzeja*, št. 29, 2002.
- Rupnik, Franc, Kraj in župnija Kobarid od začetka drugega tisočletja do leta 1848, v: Nada Osmuk et al., *Kobarid*, Kobarid 1997.
- Rutar, Simon, *Beneška Slovenija. Prirodopisni in zgodovinski opis*, Ljubljana 1899.
- Ščukovt, Andrejka, Naselje Šeberjak, domačija Šeberjak 2, v: *Varstvo spomenikov*, 38, Poročila, Ljubljana 2001.
- Špekonja, H. (= Metod Turnšek), *Rod za mejo*, Trst 1954.
- Turnšek, Metod, *Od morja do Triglava. Narodopisni zapiski iz slovenskega obrobja. Druga knjiga. Od idrijskih, nediških in tarčinskih Slovencev do Režijanov*, Trst 1954.
- Tomasetig, Ada, Duganoga, velikaž Nediške doline, v: *Trinkov koledar za leto 1994*, Čedad.
- Tomasetig, Luisa, *La grotta di S. Giovanni d'Antro*, Beneški študijski center Nediža, Špeter / S. Pietro al Natisone 1992.
- Trinko, Ivan, *Beneška Slovenija. Hajdimo v Režijo*, Celje 1980.
- *Val Natisone*, a cura di Luigi Ciceri; 49° congresso /della/ Società Filologica Friulana, S. Pietro al Natisone, 24 settembre 1972.
- *Valli del Natisone. Nediške doline. Ambiente. Cultura materiale. Arte. Tradizioni popolari. Lingua. Storia*, a cura di Paolo Petricig, Cooperativa Lipa editrice, San Pietro al Natisone 2000.
- Venuti, Tarcisio, *Chiesette votive. Glesèutis votivis. Votivne cerkvice iz 15. in 16. stoletja na furlansko-slovenskem kulturnem območju*, Špeter 2000.
- Venuti, Tarcisio, Costruttori, interpretazioni, armonie di linee e misure nelle absidi tardogotiche delle Valli del Natisone 1477–1549, v: *Valli del Natisone. Nediške doline. Ambiente. Cultura materiale. Arte. Tradizioni popolari. Lingua. Storia*, a cura di Paolo Petricig, Cooperativa Lipa editrice, San Pietro al Natisone 2000.

Časniki

- **Dom**, ki ga izdaja zadruga Most v Čedadu:
- rubrika Piha Ponediščak (Luciano Chiabudini): 1981, Štier kratke; 1982, Mož vasi; 1987, št. 5, Po laško; 1988, Sladko vince; 1988, št. 10, Legende; 1988, št. 12, Dolfič; 1989, št. 2, Janežkni kuos; št. 6, Kòš; št. 17, Muškàlca; 1989, Lipa; 1989, Invencioni; 1991, Nákune.
- Ada Tomasetig, Sarženta: spomini an navade, Dom, 1990, št. 15.
- **Emigrant**, ki ga izdaja Zveza beneških izseljencev v Čedadu:
- Chiabudini, Luciano, Mlinari, 1992, leto X, št. 1–2; Pikapierni, št. 5; Uozniki, št. 6; Sadjarstvo, 1994, leto XII, št. 3; Kovači, št. 5.
- **Splet**
- *La cupola di Ponteacco*, <http://www.lintver.it/storia-vicendestoriche-cupoladiponteacco.html>.

Viri in literatura

Pripovedovalci

- Boris BALBI, Petjag, zdaj Gorenja Kozica
- Elio BANKIČ, Tarčet 87
- Erminio BUTTERA, Krajncovi, Petjag 51
- Rinaldo ČEDARMAC - Lipon, Petjag 64
- Germano ČENDOV, Bazielnovi, Mašera 75
- Pepi FALETIČ, Ančkni, Jevšček 6
- Jožef GOŽNJAK - Bepo Tončin, Matajur, brez hišne številke
- Paškvale GUJON, župnik v Bijačah
- Andrej HRAST, rojen v Borjani, Špeter 134
- Hiacint IUSSA, Petjag / Števerjan
- Ližo IUSSA, Petjag 20 a
- Olinto IUSSA, Petjag 73
- Remo IUSSA, Lipa 30
- Čiro KOREDIČ, Koreda 19
- Lino KOREDIČ, Koreda 19 / Belgija
- Elio KOREN - Dužin, Petjag 97
- Franko MARTINIČ, Čeplesišče 25
- Anita MAURO, Petjag 84
- Paulo (Pavlin) POKOVAC, Petjag 2
- Jože RAKUŠČEK - Žjeh, pri Kónčarjevih, Magozd 9
- Franc RUPNIK, župnik v Kobaridu
- Angela TOMASETIG, Trogarjevi, Sarženta 18
- Božo ZUANELLA, Pod orehe, Matajur 4
- Tarcisio ZUFFERLI, Ažla 55